

ZWAAR LICHT

NEEL KORTEVEG

ZWAAR LICHT NEEL KORTEWEG

ZWAAR LICHT NEEL KORTEWEG

Inhoud

7	Nico Zimmermann – Kijk maar, je ziet niet wat je ziet ...
15	Rina Spigt – Vraaggesprek met Neel Korteweg, opgenomen in haar atelier
27	Rob Schouten – Van duim tot demon
42	Marino Carasso – Terug naar het dragende water
57	Matthijs van Boxsel – Over de anatomie van engelen
74	Mirthe Van Doornik – Duiven en demonen
99	Nina Groen – Promenade dans <i>Zwaar Licht</i>
104	Nina Groen – Wandelen in <i>Zwaar Licht</i>
116	Tekeningen
137	Colofon

Kijk maar, je ziet niet wat je ziet ...

Deze vrije vertaling van Martinus Nijhoff's beroemde zin 'lees maar, er staat niet wat er staat' uit het gedicht Awater, zou een inleidende zin kunnen zijn om de schilderkunst van Neel Korteweg te introduceren. Waar Nijhoff met zijn adagium het lezen van poëzie probeerde los te weken van de letterlijkheid van een geschreven tekst, zo moet ook het werk van Korteweg niet gezien worden als een middel om de werkelijkheid in concrete zin te 'verbeelden'. De kunstenares voelt zich dan ook verwant met de romantici uit de laat achttiende eeuw.

Met de uitvinding van de fotografie halverwege de negentiende eeuw komt er een eind aan bijna een eeuw van romantiek in de muziek, de literatuur en de beeldende kunsten. De veertig jaar die daarop volgde noemen we laatromantiek of neoromantiek, maar er is dan geen sprake meer van eenzelfde bloeiperiode. Het ontstaan van wat we 'de stijl van de Romantiek' zijn gaan noemen, kwam honderddertig jaar eerder voort uit een zich afzetten tegen de al te rationalistische denkers van de achttiende eeuw die de wereld probeerden te beschrijven volgens de nieuwste ontdekkingen in de wetenschap. Het verlichtingsdenken, waarin de logica en het kenvermogen behalve positieve gevolgen zoals bestrijding van bijgeloof en misbruik door de kerk, voor velen ook een verslechtering van leefomstandigheden inluidde als gevolg van de opkomende industrialisatie, veroorzaakte een tegenreactie bij de romantici die de rede juist op de korrel namen. In de kunst zochten de schilders naar middelen om uitdrukking te geven aan hun eigen gevoel over de tijd waarin ze leefden, daarbij gebruikmakend van hun eigen verbeeldingskracht.

Met de komst van de fotografie lijkt voor de romantici het speelveld aanzienlijk verkleind en wint de ratio opnieuw terrein op de meer gevoelsmatige expressie in de schilderkunst. De fotografie claimt een ‘waarachtig’ aspect dat de schilderkunst zou doen verbleken of zelfs overbodig zou maken. De positie van fotografie en film is in de kunstwereld dan ook niet meer weg te denken, het fotografische en cinematografische beeld regeren tot op de dag van vandaag.

En toch overleeft de schilderkunst omdat dit medium appelleert aan het vermogen van de toeschouwer om haar eigen beeld te vormen van wat door het oog wordt gezien. Waar een foto vooral een beroep doet op ons begrip van wat het beeld voorstelt, zal een schilderij een veelheid aan indrukken oproepen. Behalve de voorstelling spelen ook de makelij van een schilderij, het kleurgebruik en de vervorming van het voorgestelde een belangrijke rol bij de sensatie van het kijken naar een schilderij. Grappig misverstand is het feit dat men het ontstaan van het latere Impressionisme vaak toeschrijft aan de (nog) gebrekkige technische kwaliteit van de fotografie in die eerste decennia. Maar dan rekent men gemakshalve maar even niet mee dat Diego Velasquez en Frans Hals in de zeventiende eeuw al experimenteerden met het verwaarlozen van het detail, omdat zij vermoedelijk toen al begrepen dat de hersenen het onvolledige beeld kunnen completeren.

Maar ook schilders als Goya en Constable, die tot de bloeiperiode van de Romantiek worden gerekend, waren geen kampioenen met de ‘eenharige’ penseel. Het gaat hen dan ook niet zozeer om de werkelijkheid te objectiveren, zoals de fotografie dat bijna ongewild doet, maar deze zodanig te sublimeren dat die werkelijkheid intrinsiek zichtbaarder wordt voor wie voor het schilderij staat. Een fraai voorbeeld is Goya’s beroemde Kronos schilderij waarin Saturnus zijn zoon verslindt hetgeen verwijst naar de oorlog van Spanje met Frankrijk. In die zin zou je Goya kunnen zien als een voorloper van het latere conceptualisme in de schilderkunst.

Het persoonlijke engagement, de rol van de kunstenaar zelf, is sindsdien niet meer weg te denken in de kunstwereld. In de honderdvijftig jaar na de Romantiek volgen de verschillende stijlperioden elkaar op, elk met markante eigenschappen die voor die tijd kenmerkend zijn, zoals het Impressionisme, het Kubisme en het Expressionisme. Met de val van de Berlijnse

muur lijkt, na een eerste verkenning door de Nieuwe Wilden, er een grote doorbraak te komen voor de figuratieve schilderkunst. Een oorzaak hiervoor is mogelijk de plotseling ontstane hype rond de socialistische kunst in het voormalig Oostblok en die na 1989 op de markt kwam, maar ook het laattwintigste-eeuwse verzet tegen het academisme in de non-figuratieve kunst, kan dat in gang hebben gezet.

Een van de weinige schilders die in Nederland al in de jaren zeventig het figuratieve idioom hanteert is Neel Korteweg. Aanvankelijk als beeldhouwer afgestudeerd aan de Rijksacademie zoekt ze eerst in potlood- en inkttekeningen, later via pasteltekeningen langzaam een weg in het zichtbaar maken van beeldende kwaliteit met gedegen kennis van de anatomie, om uiteindelijk haar toets te vinden in het schilderen met acrylverf.

Vanaf haar vroegste werk spelen metafysische aspecten een beslissende rol. ‘Het meisje en de dood’, ‘het oor van de zee’ en door haar zelf samengestelde portretten van niet-bestaande mensfiguren ‘samples’, verwijzen naar gedachten die zij heeft over de wereld om haar heen en die zij verwerkt in verrassend nieuwe beelden. Het is niet verwonderlijk dat zij zelfs in de portretopdrachten aanleidingen vindt om haar fantasie de vrije loop te laten. Zo verbeeldt zij in een portret van Jens Unger de nog broze huid van de jonge man met een grijze marmerachtige textuur die de toeschouwer onmiddellijk doet vermoeden dat het hier om de gevolgen van acne gaat. In haar werkelijk levende modellen zoekt zij naar niet voor de handliggende middelen, materialen, kleuren en texturen die de geportretteerde op wonderlijke wijze doen herleven in de ogen van de toeschouwer, en dat is opmerkelijk. “Ik weet niet hoe het komt, maar het lijkt werkelijk op hem of haar”, is een veelgehoorde reactie op haar portretwerk.

Met de recente schilderijen die in dit boek zijn opgenomen, is Korteweg, na grote thema’s als ‘Erasmus’, weer terug bij het volledig vrije werk dat de eerste dertig jaar van haar carrière kenmerkt. Zelf zegt ze daarover dat de ontwikkelingen in de wereld haar doen vluchten in haar eigen fantasie. Mogelijk kan zij onbedoeld worden gerekend tot wat misschien een nieuwe ervaring van de Romantiek moet worden genoemd. Net als aan het einde van de achttiende eeuw roept het huidige tijdsgewricht in ons deel van de wereld bij veel mensen gevoelens van angst en verzet op.

Sinds de opkomst van het neoliberalisme in de jaren negentig groeit het wantrouwen tussen mensen. Dat wantrouwen wordt in Korteweg's schilderijen echter niet letterlijk verbeeld, maar eerder onbewust opgewekt bij de toeschouwer. In de engelen en demonen serie lijkt Korteweg haar eigen angsten tegemoet te treden. Zelf zegt ze daarover dat je engelen juist eerder moet wantrouwen dan demonen. Ze draait de dingen om en zou je om haar oeuvre te duiden eerder van een Verraderlijke Romantiek moeten spreken dan de ideaalbeelden die we bijvoorbeeld kennen van de Prerafaëlieten uit de laat negentiende eeuw.

In 'op zoek naar Icarus' zoekt Daedalus naar zijn zoon. We zien de veren die reeds zijn aangespoeld op het nachtelijke strand, maar de vader ziet ze niet. Het is een voorbode op wat komen gaat. Korteweg verwijst vaker naar de klassieke thema's in de schilderkunst. Het zijn dankbare onderwerpen die de menselijke tragiek illustreren en daarom telkens weer voor kunstenaars aanleiding zijn om te 'verbeelden'.

Het vrouwelijk naakt is in Korteweg's oeuvre een steeds terugkerend onderwerp, maar de context verandert per gekozen thema. Worden de figuren aanvankelijk geplaatst in een architectonische ruimte – Korteweg's tweede liefde – door de jaren heen bevinden de naakten zich in toenemende mate in een omgeving die bij de toeschouwer een onbestemd gevoel opwekt. Waar is zij, en waarom?

In het portret van de naakte Europa (2000) is de landkaart als het ware op haar lichaam geprojecteerd door een onzichtbare lichtbron en kijkt zij bedeesd opzij naar de grond alsof ze zich haar moeilijke taak realiseert. Echter Korteweg zwijgt desgevraagd over de betekenis van haar werk. Het ontstaat in de tijd zonder dat daar een bewuste analyse aan vooraf is gegaan en komt vaak op onbevanging wijze tot stand .

In haar laatste werk speelt de zwaartekracht een dwingende rol. Het is onduidelijk of dit het gevolg is van haar recente portret van Isaac Newton (2016) of dat de laatste ontdekkingen in de astronomie daarvan de oorzaak zijn. Haar naakten maken zich los van de aardse zwaartekracht en vallen, vliegen of zweven in wat doet denken aan lucht of water, dat blijft onduidelijk. Ze wil een gevoel van gewichtsloosheid opwekken bij

de toeschouwer, letterlijk een sensatie van verlichting, zou je kunnen zeggen, maar een die niet perse tot het rationaliseren van de wereld leidt.

Op een ander doek zit een naakte vrouw op een rots. Uit haar lichaam vliegen engelen en demonen op en weg in een onmetelijke ruimte aan zee. Een tweede doek toont een staand naakt waaruit honderden gevleugelde figuren opvliegen, haar lichaam grotendeels aan het zicht onttrokken. In één doek is het naakte lichaam nog slechts zichtbaar door de vliegende en vallende figuren die zich op en rond haar lichaam bevinden en het naakt eronder alleen doen vermoeden. Het zijn beelden die angst oproepen, maar ook op wonderlijke wijze door de overvloed aan minuscule wezens troostrijke associaties doen ontstaan bij de toeschouwer.

In een Amsterdams zwembad observeert zij de jonge meisjes die een vissenstaart hebben aangetrokken, een hype op internet. De zeemeermin is voor Korteweg behalve een mythische figuur vooral ook een onbehagelijke verschijning wanneer zij haar in de niet voor de handliggende context plaatst met een nepstaart, juist niet verwijzend naar het blond gelokte ideaalbeeld. Ronduit angstig wordt het wanneer de staart over haar hoofd wordt getrokken en de monsterlijke beelden van Jeroen Bosch uit ons collectieve bewustzijn opdoemen.

Korteweg vindt haar thema's in de geschiedenis van de schilderkunst, de mythologie en haar vermogen om onbevanging af te dalen in haar onderbewustzijn en haar bevindingen daar via haar bijzondere handschrift op het doek te brengen. Haar gevonden beelden onttrekken zich aan de werkelijkheid, maar de toeschouwer voelt zich tegelijkertijd aangesproken door de associaties die het werk oproept. Het is dat moment van realisatie bij het zien van dit werk dat doet denken aan het inzicht wanneer een dichtregel het letterlijke overstijgt.

Nico Zimmermann

Vraaggesprek met Neel Korteweg, opgenomen in haar atelier

“Ik ben de baas van mijn fantasie. Ik mag dromen en vluchten.”

Over de zee

Rina: De zee heeft altijd een belangrijke rol gespeeld in jouw leven. Welke verhalen kreeg jij als kind van huis uit mee over de zee?

Neel: Dat was tegengesteld, mijn vader kon niet zwemmen, hij had de Watersnood-ramp meegemaakt en zag in iedere golf de dood. Hij haatte het water, was heel erg bang voor de zee. Maar mijn moeder zag de zee echt als vriend. Als ze zorgen had of ongelukkig was ging ze naar zee en sprak ook met de zee. Nooit waar ik bij was, hoor. Maar ze raadde me aan om dat ook te doen, gewoon met de zee te praten, ‘dan gaan al je zorgen weg’. Ik heb dat altijd onthouden.

Rina: En klopte dat ook?

Neel: Zeker.

Rina Kijk jij ook zo tegen de zee aan?

Neel: Ja, ik ging altijd naar zee, ook in mijn eentje. Weer of geen weer, koud water, vond ik ook allemaal niet erg. Ik had toen al dromen over ‘onder water’. En dat er iets anders was onder water.

Ik had toen nog geen zwemdiploma, maar toch liep ik zó ver door tot ik niet meer boven het water uit kwam. Af en toe sprong ik dan even omhoog om adem te halen en kon ik toch nog een eindje door... Levensgevaarlijk. Dat ik nooit verdronken ben is een wonder!

Rina: Er zijn zeker ook kinderverhalen waar de zee een rol speelt. Heb je daar herinneringen aan?

Neel: Nou, het verhaal van vrouwtje Piggelmee natuurlijk, dat staat ook in het stukje dat ik heb geschreven in dit boek. Ze woont samen met haar man kabouter Piggelmee aan zee. En daar in zee is een tovervis die wensen vervult.

Het vrouwtje wenst steeds ‘groter’ en ‘mooier’ en ‘meer’. Ze krijgen van de tovervis een mooi huisje, met meubels en mooie kleren en geld en later zelfs een kasteel. Maar vrouwtje Piggelmee heeft nooit genoeg. En dan heeft de tovervis er ineens genoeg van en draait alles weer terug... Dat verhaal uit mijn kindertijd heeft voor mij een religieuze bijsmaak. Het is een gereformeerde gedachte dat je nooit teveel moet vragen, bescheiden moet zijn: ‘Zie je wel, dat komt ervan kind als je te hebberig bent!’. Daar ben ik mee opgevoed, je moest tevreden zijn met wat je hebt. Zo vonden mijn ouders het ook heel goed om op vrijdag ‘een boterham met tevredenheid’ te eten, een boterham met alleen margarine, met niets erop. Niet uit zuinigheid maar uit religieus besef.

Rina: Nog even terug naar de zee. Als kind was jij al gefascineerd door die zee. Woonde je daar in de buurt?

Neel: Ja, ik woonde altijd dicht bij zee, Den Haag, Kijkduin. Het was met vriendinnetjes altijd: ‘Wat gaan we doen? Naar zee!’. Door de duinen struinen, bloemen plukken, geheime plekjes vinden in de duinpannen, waar we hutten bouwden. En dan aan zee natuurlijk. Bij eb zandkastelen bouwen. Ik bouwde de mooiste labyrinten in mijn eentje. En dan ging ik erin zitten en dan kwamen de golven door die kanaaltjes cirkels draaien. Ach heerlijk, als ik eraan terugdenk!

Rina: Wat jij schetst is liefelijk en sprookjesachtig. Maar de zee kan je natuurlijk ook lelijk

te pakken nemen. Ben je de zee ooit als gevaar gaan zien?

Neel: Ja, ik ben een paar keer bijna verdronken. Ik ben eens in een mui terechtgekomen, daarna zag ik wel de gevaren! Nog niet eens zo zeer in de Noordzee, maar vooral in het gebied van Les Landes aan de Atlantische kust in Zuid Frankrijk en ook verderop in Portugal, waar de stroming zo hevig is met ijskoud water. En ook eens toen we op een boot naar het eiland Chausey voeren, en er een storm uitbrak. Ik verging van angst en dacht te zullen verdrinken. Het is wel met een diepe eerbied hoor, mijn liefde voor de zee.

Rina: Dus vanzelfsprekend dat je die zee ook terug ziet in je werk.

Neel: Ja, die heeft altijd een rol gespeeld, direct en indirect. Ik heb een vast werkadres in Normandië. En, over gevaren gesproken, in het noorden ligt Cap de la Hague waar de Cosema het atoomafval uit Europa afwerkt. Ik kwam daar al voordat ik er in 1992 in Coutainville een huisje huurde. Destijds stonden daar van die ‘stralingsgevaar-palen’.

Over zee en gevaar

Neel: Ik vond het heel beangstigend om me te realiseren dat als je daar woont dat er altijd gevaar is. Het was me ook al opgevallen dat bijna iedereen die ik in dat dorp leerde kennen, kanker had, of kreeg, of daarvan genezen was. Ik dacht: ‘Dat zit vast in het drinkwater. Dat hele schiereiland is vergiftigd’.

En toen kreeg ik mijn eerste ‘meermin-fantasie’, daar heb ik ooit iets over geschreven. Ik stelde me voor dat er kunstmatige meerminnen waren uitgezet. De echte meerminnen – in het Frans ‘sirènes’ – waren door de radio-activiteit in zee uitgestorven, waren kaal en bloedeloos aangespoeld op het land. Die radio-actieve wezens werden natuurlijk uit de openbaarheid weggehouden. Daarvoor in de plaats kwamen ‘robot-zeemeerminnen’ die hun gebonden benen graag aan de vissers wilden tonen. Ze waren verleidelijk maar dan op een manier zoals je in moderne stripverhalen en games ziet, met enorme punttieten en volle billen en lange haren. Dat dus over het gevaar van de zee.

Over zwaartekracht, meerminnen, engelen en demonen

Rina: En als we nu kijken naar het werk dat je nu exposeert in Antwerpen. Daar zit ook ‘de zee’ in en daar zitten ook die gevaarlijke geheimzinnige kanten in. Wat gaan we zien in Antwerpen?

Neel: We zien een serie over ‘engelen en demonen’, over ‘zwaartekracht’ en een serie over ‘meerminnen’. Deze meerminnen zijn in beginsel niet uit mijn fantasie ontstaan. Nee, ik kwam ze gewoon tegen hier in Amsterdam, in een zwembad. Daar passeerde mij ineens een blonde zeemeermin. Ik dacht dat ik een delirium had, maar toen bleek dat je die staarten gewoon kan kopen. Het is een hype bij jonge meisjes. Die trekken dan zo’n polyester staart aan – made in China – en

springen daarmee in het water en dan kunnen ze met gebonden beentjes zo golvend zwemmen.

Atlantis

Neel: Ik was weer terug bij mijn vroegere Atlantis-gedachte. Mijn eerste tentoonstelling in de Kunsthal heette ‘Uit de diepte van de zee duiken nieuwe dieren op’, daarbij heette het bijbehorende boekje ‘Atlantis-zoo’. Ik had de dieren én de dierentuin van Atlantis ontworpen.

Terug naar deze serie die in Antwerpen is te zien. Ik wilde die Amsterdamse meisjes die ik in het zwembad had gezien in een andere vorm neerzetten om te ontsnappen aan het cliché-beeld van de ‘normale’ zwaar vercommercialiseerde meermin. Want die polyester staart en het maken van jonge meisjes tot sekssymbool is toch wel het alleruiterste omgekeerde van wat ik zocht. Dus wat ik gedaan heb is de meermin een heel ander karakter geven en te ontdoen van het stereotype: dus niet blond en niet blank.

En het tweede thema is ‘de zwaartekracht’. Het ‘zweven’ en het ‘gewichtloze’ is al een tijdje een terugkerend thema in mijn gedachten, omdat ik zo’n behoefte heb – en dat zal alles met mijn jeugd en met zwemmen en met water te maken hebben – om te ontsnappen naar een andere wereld. Een andere wereld waar het gevaar niet weg is maar waar er geen ‘zwaarte’ meer is, waar we ons lijf niet mee hoeven te zeulen. En dan is er dat heerlijke lichte, dat beweeglijke dat

vooral in zout water een gevoel geeft van ‘opgetild worden’ – letterlijk én figuurlijk. Ja, dat geeft bij mij een oervrede.

Zwaar Licht

Rina: De tentoonstelling heet ‘Zwaar Licht’, wat bedoel je daarmee?

Neel: Nou, daar zit een tegenstelling in. De betekenis van de zwaarte stel ik tegenover die van het lichte, die afwisseling vind ik belangrijk in mijn werk. Ik schilder dan zware dingen licht en omgekeerd. Ik zie ook graag het mannelijke in de vrouw en het vrouwelijke in de man. Ik ben gaan nadenken en lezen over zwaartekracht, over opwaartse kracht, over soortelijk gewicht, enz. Als volledig autodidact verdiepte ik me in dat soort dingen en kwam uit op de gekste vragen zoals: ‘als er zwaarte-kracht golven zijn, is er dan ook een zwaarte-kracht getij’ of ‘wanneer ervaar je nu als mens voor het eerst de zwaartekracht?’ En toen dacht ik, dat is waarschijnlijk als het vruchtwater breekt.

Eerst zeiden mensen nee, dat idee over die gewichtloze baby’tjes in de baarmoeder klopt niet, want de moeder heeft wèl te maken met zwaartekracht. Dus het kind ook. Maar ik dacht nee, want die baarmoeder is net als een vacuüm, daar is een opwaartse waterdruk, de embryo zweeft.

De fysicus Marino Carasso, die ook een essay schrijft in de catalogus, gaf me gelijk. Hij zei: ‘Dat kind ademt nog geen lucht in, het

is eigenlijk een vis. Pas als het vruchtwater breekt dan moet dat arme wezentje ineens ademen, die voelt zich loodzwaar worden en krijgt het te maken met de zwaartekracht.’

Psychologen hebben het altijd over het ‘oceanische gevoel’, dat komt van Freud en verwijst naar een gevoel van onlosmakelijke verbondenheid, van saamhorigheid. Ik dacht ook na over het ‘wiegen’ van de mens. Als je verdrietig bent, dan gaat iedereen ‘wiegen’ met elkaar: ‘O lieve schat kom maar hier’. Dat doe je al bij baby’s en ook bij mensen die verdriet hebben, mensen die gaan sterven. Heel troostend is dat.

Die gedachten over dat water waren heel belangrijk, dat ‘oceanische gevoel’. Dat zijn interessante dingen om over te schilderen. Later vroeg ik me af wat er zou gebeuren met het menselijk lichaam als de zwaartekracht verandert. Je ziet dat bijvoorbeeld bij film-beelden van mensen op de maan. Je kan daar ineens stappen van zeven meter maken. Ik ben al blij met de rolbanen op Schiphol, als ik twee keer zo snel loop.

Nog eens over zwaartekracht

Neel: Dus terug naar die zwaartekracht en de vraag, wat doet het met het lichaam. Ik ging dus weer zwemmen en extra opletten wat ik voelde, wat gebeurt er nou? Goed concentreren, af en toe naar beneden kijken. Dan heb je trouwens altijd een beter figuur onder water, want alles wordt omhoog gedrukt.

Dus als wij geen zwaartekracht – of maar weinig – zouden ondervinden, dan zouden onze borsten, evolutionair gezien, over miljoenen jaren tegen de schouders aankomen. De borst krijgt een hogere inplant, de wenkbrauwen worden veel hoger ingezet, overhangende oogleden gaan naar boven en ook buik en navel zouden op den duur omhoog komen. De venusheuvel draait omhoog waardoor de toegang van het vrouwelijk geslacht ook een hele slag naar voren zou schuiven. Niet dat ik denk dat wij mensen over een miljoen jaar nog bestaan, hoor.

Ja, ik heb nogal veel last van fantasie dus dan zie ik het echt voor me. En dan is het heel vanzelfsprekend dat ik daar tekeningen van maak.

Rina: Wat zien we daarvan terug in het werk dat je nu exposeert?

Neel: Zwevende vrouwen, met door de opwaartse kracht van het water opgetilde lichamen die veranderd zijn, met die borsten en die buik en dat gezicht: je ziet ze genieten van dat gewichtsloze. Je zou denken dat ze verzuipen maar dat is niet zo, ze zijn allemaal gelukkig! Dus ik weet natuurlijk wel dat we zouden kunnen verdrinken, maar ik ben de baas van mijn fantasie. Ik mag dromen, vluchten! Rina: Je noemde al eens wat sleutelwoorden voor het nieuwe werk: vallen, vliegen, zweven, drijven. Wat is het belangrijkste sleutelwoord uit het rijtje?

Neel: Ik geloof ‘zweven’.

Rina: Dat heeft toch ook iets optimistisch?

Neel: Ja, ik geloof dat iedereen dat wel een paar keer in zijn leven droomt dat hij kan vliegen. En ook dat zweven vind ik een mooie belevenis. Ik heb dan wel niets met het ‘zweverige’ mensentype, de zweefkezen, maar het opgetild worden, het door de wind voortgedreven zijn, niet aan een ballon of in een vliegtuig, maar gewoon zelf, dat is verrukkelijk. Ik ben als jong meisje van de eerste etage in het portiek gesprongen, via de trap helemaal van boven naar beneden. Omdat ik dacht dat als ik mijn armen zou spreiden als een vogel, dat ik dan kon vliegen. Niks gebroken, maar wel verschrikkelijk gevallen. Mijn moeder natuurlijk kwaad! Ik was altijd al zo’n soort kind. Alles onderzoeken, of het kòn of niet.

Nog eens: gevaar van de zee

Neel: Nog één ding over het gevaar van de zee. Bij dat huisje recht aan zee in Normandië was een keer een vreselijke storm. Ik zag het niet vantevoren aankomen, maar er stond een noordwester wind en het was ‘grande marée’, springvloed. Ik zat rustig binnen toen de zee ineens over het huis sloeg. Alles werd pikdonker, maar de open haard bleef aan en ik zat met een glas in de hand. Ik was geen seconde bang en ik zei alleen ‘ah, nou ben ik in Atlantis’. Levensgevaarlijk, het had geen tweede keer moeten gebeuren, want als de ruiten waren gesprongen waren we zo meegezogen, zo de zee in, dan was ik dood geweest.

In dat jaar zijn er ook mensen verdronken op die manier, die zijn meegesleurd. En huizen verdwenen, hele huizen. Dus ik ken het gevaar heel goed, maar ik vind het ook een uitdaging om dat gevaar aan te gaan.

Angst

Rina: Ben je niet bang, ken je geen angst?

Neel: Ik ben altijd bang, ik ben overal bang voor. Ik ben de grootste hypochonder van de wereld en ben altijd bang dat ik niet thuis kom, bang om ergens naar toe te gaan. Ik ben de grootste angsthaas die er is. En toch zoek ik het altijd op als een soort verslaving, omdat als je dan zo’n angst overwint – dat is juist omdat je zo bang bent – dan is het een overwinning.

Rina: Ze moeten bij jou de angst dus ook niet wegnemen.

Neel: Ik zal je zo iets vertellen over een citaat van de dichter Rilke, dat indruk op me maakte en grote invloed op mijn werk had. Na die tentoonstelling van 71 portretten van de laatste twintig jaar in Stadssmuseum Woerden was er zo’n stilte in mijn hoofd gekomen. Ik dacht, nou is het wel genoeg met die portretten. Iedereen vond het prachtig, ikzelf ook, dat vond ik nog veel verontrustender. Toen werd ik weer bang. Ik dacht, hier moet ik mee ophouden, ik heb het wel gezien met die portretten. Straks wordt het gewoon, zoiets van ‘dat kan ik goed’. Maar nee, dat gaan wij dus niet doen! Mijn vader zei

altijd ‘gewoon en dood hebben genen klank’. Maar dan heb je niet zomaar wat anders waar je je met hart en ziel in kunt storten. Dus heb ik, denk ik, wel een half jaar in een depressieve stemming doorgebracht. Ik dacht ja, dit zal wel het laatste zijn dat ik doe. Het werd steeds erger ook. Ik ging van alles opruimen, dat ga ik dan altijd doen: in huis opruimen en mijn computerplaatjes op volgorde en op alfabet zetten, van die waanzin-dingen, kasten opruimen, drie keer achter mekaar.

Over Rilke, depressie en demonen

En bij toevallig kwam ik dat citaat van Rilke tegen. Hij kreeg goede raad van zijn vriendin Lou Salomé omdat hij zo depressief was. Salomé adviseerde hem in psychoanalyse te gaan, het was de tijd van Freud. En Rilke heeft daarover nagedacht. Hij was er echt slecht aan toe wat betreft zijn werk en zijn leven, hij durfde niets meer. Hij dacht over dat advies na en schreef toen aan haar terug: ‘Ik ben bang dat als ze mijn demonen afnemen ook mijn engelen wegvliegen’. Lou Salomé antwoordde – en dat blijkt dus een echt goede vriendin – ‘Doe het maar niet!’ Dat kwam voor mij in die tijd als een donderslag bij heldere hemel: Ik moest gewoon die angst gaan schilderen en die demonen die me zo lastig vallen met faalangst en al dat warrige in mijn hoofd.

Toen ben ik gewoon begonnen, zoals ik altijd begin na een periode van verwarring, met een zelfportret. Daarin heb ik alle demonen uit mijn jas laten schieten, eerst alleen uit mijn

mouwen en daarna onder uit de zoom, uit het décolleté en ook uit mijn oren.

Ik liet mij overwoekeren door demonen. Eerst had ik nog een wit palet, vond ik wel symbolisch voor dit opnieuw beginnen, maar daarna verdween ook het palet. En dan gebeurt er iets eigenaardigs. Ik geloof bij het vierde of vijfde grote doek – want ik had mezelf ook nog eens de moeilijkheid opgedragen om hele grote doeken te nemen, niet het bekende portretformaat, maar van twee meter hoog, meer dan levensgroot – toen merkte ik ineens dat ik begon te genieten van die demonen. En er kwamen steeds meer demonen die ik kon beminnen als het ware.

Die engelen die werden steeds meer ‘vallend’ en die vielen maar naar beneden. Langzaam begon het tot me door te dringen dat ik Rilke’s citaat had omgedraaid. Dat ik eigenlijk banger was voor engelen dan voor demonen. Ik kreeg zelfs een hekel aan die engelen – dat kwam vast door mijn oud-gereformeerde opvoeding – die engelen met die enge vrome gezichten en die geslachtsloze lijven en dat blonde bleke haar. Met demonen kan ik leven, daar hèb ik mee geleefd en daar leef ik nog steeds mee, dat vind ik ook veel aantrekkelijker: die gevaarlijke erotiek, dat spannende grijnzen. En mensen die eruit zien dat je voor ze op moet passen, dat vind ik allemaal veel boeiender dan die melige engelen. Daarom heet dat laatste doek uit die serie ook ‘Ik houd van demonen’. Die engelen die zijn er nog wel, ik moet niet generaliseren want sommige engelen zijn natuurlijk ook prachtig en soms hebben ze

ook wel mooie boodschappen maar ook vaak hele beroerde: ik weet bijvoorbeeld niet of de aankondiging van de geboorte van Christus nou zo’n goede boodschap is geweest ...

Rina: Is het voor jou ‘Het Kwaad’, die demonen?

Neel: Dat wil ik niet zeggen. Maar het is wel een soort geflirt met het kwaad.

Rina: De zwarte kant?

Neel: Ja, maar ook meer grijs. Kijk, engelen zijn gewoon wit daar valt geen grijs in te bekennen, witte materie. Maar demonen – en ik heb er zeker een aantal gekend in mijn leven – die hebben altijd verborgen schoonheid. Die zijn in een bepaald licht gezien ineens heel mooi. En bij engelen is dat, denk ik, omgekeerd. Daar kom je later achter.

Rina: Kan je eens een voorbeeld geven van een aantrekkelijke demon?
Neel: Er zijn gezichten van mannen en vrouwen die iets wreeds uitdrukken wat me bijzonder boeit. Die wil ik ontgooien. Daar ga ik dan werk van maken, ik maak werk van hen om die glimlach tevoorschijn te toveren op die bittere kop, op die ontevreden gezichten, die wrede mond. Ik ben daar ook een paar keer te ver in gegaan, dat het gevaarlijk werd maar dan was het ook over.

Rina: Het daagt je uit.

Neel: Ja, het is uitdagen, het is erotisch, maar het ligt heel erg aan de persoon. Kijk naar

de filmwereld bijvoorbeeld: Marlon Brando toen hij jong was, zo'n type. Maar ook oudere koppen zoals Jack Palance of Khadaffi. De meest vreselijke mensen, ik kan mijn ogen er niet vanaf houden. Ik weet niet waar dat vandaan komt. Wie weet heeft mijn religieuze achtergrond er iets mee te maken. Ik vond als meisje donkere mensen veel aantrekkelijker dan blonde. In Den Haag had ik veel Indische vriendjes en vriendinnetjes. Het kon mij eigenlijk niet donker genoeg zijn.

Over poëzie

Rina: Poëzie is een belangrijke inspiratiebron voor je. Geef daar eens een voorbeeld van.

Neel: Het besef dat er poëzie was ontstond al in mijn vroege jeugd. Mijn vader citeerde vaak gedichten van Adriaan Roland Holst: 'Laten wij zacht zijn voor elkander, kind', ik hoor het hem nog zeggen als er weer 's ruzie was in huis. En op het nachtkastje van mijn moeder lag 'Nieuwe griffels, schone leien', zo'n Ooievaar-pocket met een tekening van Berserik op de boekomslag, een bloemlezing van moderne poëzie. Voor het eerst las ik toen gedichten die heel anders waren dan die waar mijn vader over sprak, heel vrij, alles mocht, dacht ik. Het waren de 60er jaren. Geweldig, Lucebert die bij een beeld van Henri Moore schrijft: 'Het is de aarde die drijft en rolt, het is de lucht die zucht en blaast door de mensen.'

Gedichten en verhalen hebben mij mijn leven lang aangestuurd. Of dat nu het boek 'Hermetisch Zwart' was van Yourcenar, de

toneelstukken van Jean Cocteau, de gedichten van Jacques Prevert of Garcia Lorca, maar ook van Anneke Brassinga. Hun gedachten denk ik terug te kunnen zien in mijn schilderijen. Tot nu toe heb ik ook steeds schrijvers en dichters die ik bewonder, gevraagd om iets te zeggen over mijn werk. Vandaar dat je in mijn catalogi altijd heel bijzondere poëziebijdragen kunt vinden. Ik ben daar heel trots op.

Ook bij deze tentoonstelling verschijnt er een machtig mooi bibliofiel boek met nieuwe gedichten die een relatie leggen met het thema 'Zwaar Licht', met drijven, zweven, vallen en vliegen.

Het commentaar op mijn werk van dichters met wie ik bevriend ben geraakt, neem ik heel serieus. Het lijkt wel of ik niet meer zonder kan. Vaak vind ik hun gedichten ook veel mooier dan mijn schilderijen. Met reacties van kunstcritici heb ik daarentegen nogal moeite, heb ik gemerkt. Ze zijn soms moeilijk te begrijpen omdat ze doordoesemd zijn met academische stelligheden, dan kun je niet meer onbevangen kijken naar een schilderij. Ach, ik neem ze dat niet kwalijk.

Patafysica, de wetenschap van de denkbeeldige oplossingen

Rina: We gaan naar een paar zijlijnen in dit gesprek. De patafysica speelt een rol in jouw leven en in jouw werk. Wat is patafysica?

Neel: Ik wist van het bestaan van de patafysica niets af tot ik mijn eerste tentoonstelling

in de Kunsthal 'Atlantis Zoo' maakte, met al die beesten die niet bestonden maar die eruit zagen alsof ze al eeuwen lang bestaan, en daar had ik een verhaaltje over geschreven in de catalogus. Bij dat boekje moest toen een voorwoord komen en dat werd uiteindelijk geschreven door dichter Rutger Kopland; die schreef dat hij in gesprek was met een collega-patafysicus en dat ze samen besloten dat mijn werk puur patafysisch was. Ik wist helemaal niet wat dat was. Er gaat nog zeker een jaar of vier voorbij totdat ik weer via een vriend de kans kreeg om kennis te maken met deze van oorsprong 19^e-eeuwse academie, in de persoon van Matthijs van Boxsel, de motor achter de Nederlandse patafysische beweging en dat vond ik leuk. Want die mensen zijn bezig met onzin-redeneringen. Zeer intelligente, denkbeeldige oplossingen bedenken voor niet-bestaande problemen.

Ik herkende mijzelf daar meteen in omdat ik altijd fantaseer over dingen die in wezen volkomen nutteloos zijn. Ook die gedachten over de zwaartekracht, die onnozele gedachten over meerminnen die een polyester staart aan trekken. Het is allemaal 'omgekeerd denken', niet rationeel. Het past bij patafysici.

Rina: Beschreven in 'De Encyclopedie van de Domheid' van Matthijs van Boxsel.

Neel: Ja geweldig, dat boek moet je lezen, het derde of vierde deel komt geloof ik binnenkort uit. Van Boxsel heeft voor onze catalogus een essay ter beschikking gesteld: 'Over de vergelijkende anatomie van engelen'.

Zelfportretten

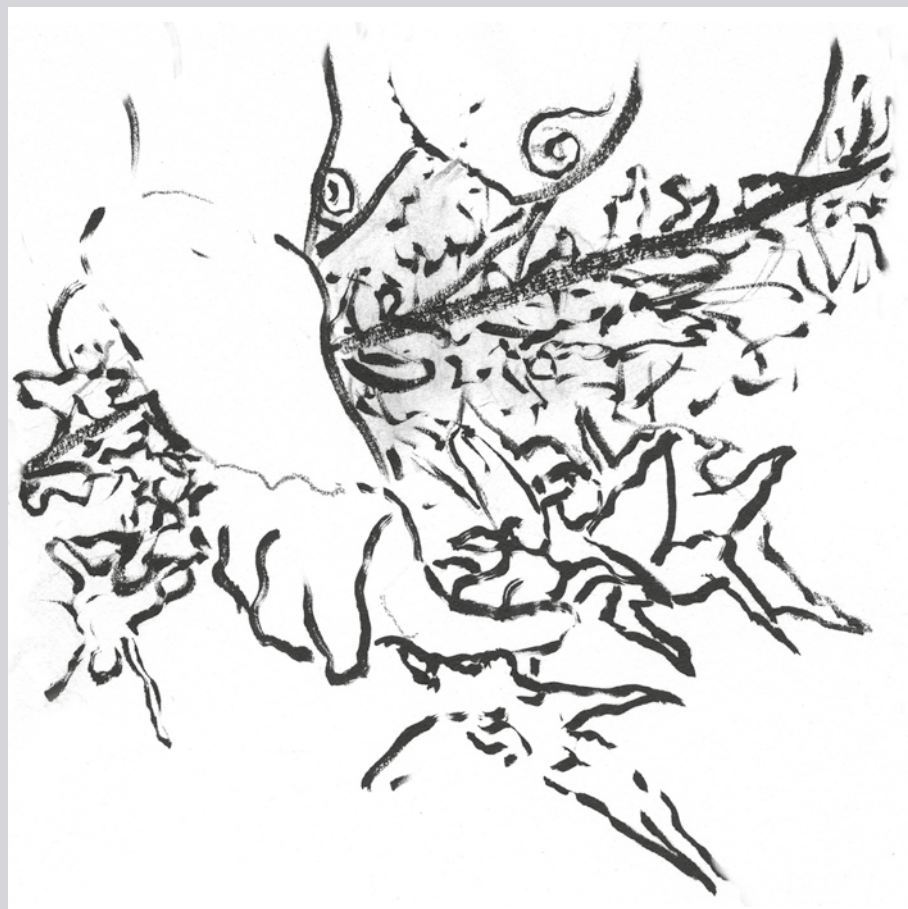
Rina: Je maakt niet heel veel zelfportretten. Maar bij deze serie weer wel.

Neel: Ja, ik merk dat pas achteraf. Er ontstaat bij mij blijkbaar een behoefte om een zelfportret te maken bij de keerpunten in mijn leven. Dat zijn de echtscheidingen, als de dood in mijn buurt is en ook wel als ik een groot, lang en uitgewerkt thema achter de rug heb.

Ik exposeer maar heel weinig, maar eens in de vijf, zes, zeven jaar. Soms werk ik nog langer aan een thema zoals destijds over Erasmus. Dat was bijna tien jaar! En dan ineens is er die tentoonstelling, meestal met een boek en dan komt er weer een zelfportet omdat ik dan mezelf weer recht in de ogen wil kijken: 'Waar ben ik nu beland?' Dat was ook zo toen mijn ouders overleden en bij de dood van één van mijn beste vrienden: 'Waar ben ik nu?'.

Met deze laatste tentoonstelling in Woerden met al die portetten dacht ik: 'Wie ben ik nu zelf geworden?'. Als je 71 portretten laat zien dan hoor je daar zelf ook bij en dan ben je ineens weer tien jaar ouder en weer tien jaar – hopelijk – verder met je eigen denken. Nu met deze tentoonstelling, na die depressie die na de portretten kwam, moest ik mezelf weer in de ogen kijken. Bij de ontdekking van die demonen was dat opnieuw het omslagmoment. Ik realiseerde me dat ik weer beet had en dat zag ik in die blik van mij. Ik weet niet of anderen

Van duim tot demon

Het werk van Neel Korteweg is figuratief en dat bevalt me. Weliswaar zegt figuratief op zichzelf niks over de kwaliteit van wat dan ook, net zomin als non-figuratief dat doet maar het is mij nooit gelukt om door monochrome doeken naar binnen gezogen te worden of in het van de ene muur naar de andere muur gespannen touwtje dat ik ooit in het Moma zag veel meer te zien dan een van de ene muur naar de andere muur gespannen touwtje, wat voor titel de maker er ook bij had verzonnen.

Haar werk, dat van nu althans, dat van deze tentoonstelling, komt vooral uit de zee. Dat deed het al eerder met allerlei intrigerende nieuwe schepsels, gemaakt van resten van *fruits de mer*, echt heel bijzonder jutwerk, maar we zagen bijvoorbeeld ook die imposante reeks rond Erasmus, van wie Neel Korteweg een eindeloze reeks verbeelde portretten maakte, van de denker als engelachtige jongeling tot denker in kimono en ijdele oude man met gestifte lippen en krulwimpers. Of de volle naakte vrouwfiguren in 2001. Niks zee.

Maar nu weer wel. Ik kom er zelf vandaan, kind van zonovergoten middagen en de Zeeweg naar Bloemendaal, Parnassia; ik weet waar ze het over heeft. Nu zijn we tenslotte allemaal uit zee, baarmoeder van alle leven, aan land gekropen, dus zal ook iedereen wel een oergevoel bij de zee hebben.

De zee van Neels nieuwgevormde filigreinfinje creaturen vond ik licht en geruststellend, ook dood zit er nog nieuw leven in al die graten en skeletten van haar gevonden schaal-dieren, maar haar zeeën van nu zijn verontrustend donker, nachtelijke, droomachtige oceanen. Ze doen me denken aan het plaatje bij ‘Jezus stilt de storm op het meer’ uit de kinderbijbel en de bijbehorende regel ‘Al staat de zee ook hol en hoog’ uit het lied ‘Scheepken onder Jezus’ hoede’; het zijn geen vriendelijk kabbelende wateren aan palmstranden, er gebeurt van alles unheimisch, lichamen zinken naar beneden en stijgen weer op, zeemeerminnen krijgen hun staart omgekeerd op hun kop of zitten wereld-afzijdig en hypochondrisch in de verte te staren, Daedalus zweeft erboven, op de verkeerde plek zoekend naar zijn zoon Icarus die allang als een verpletterde meeuw ergens op de aarde is gestort: overal losse veren. Geen rust hier, geen eindeloos staren over het water maar vallen, drijven, zinken, zweven, stijgen, neerstorten. ‘Zwaar licht’ heet het hier en dat is ook precies wat het is.

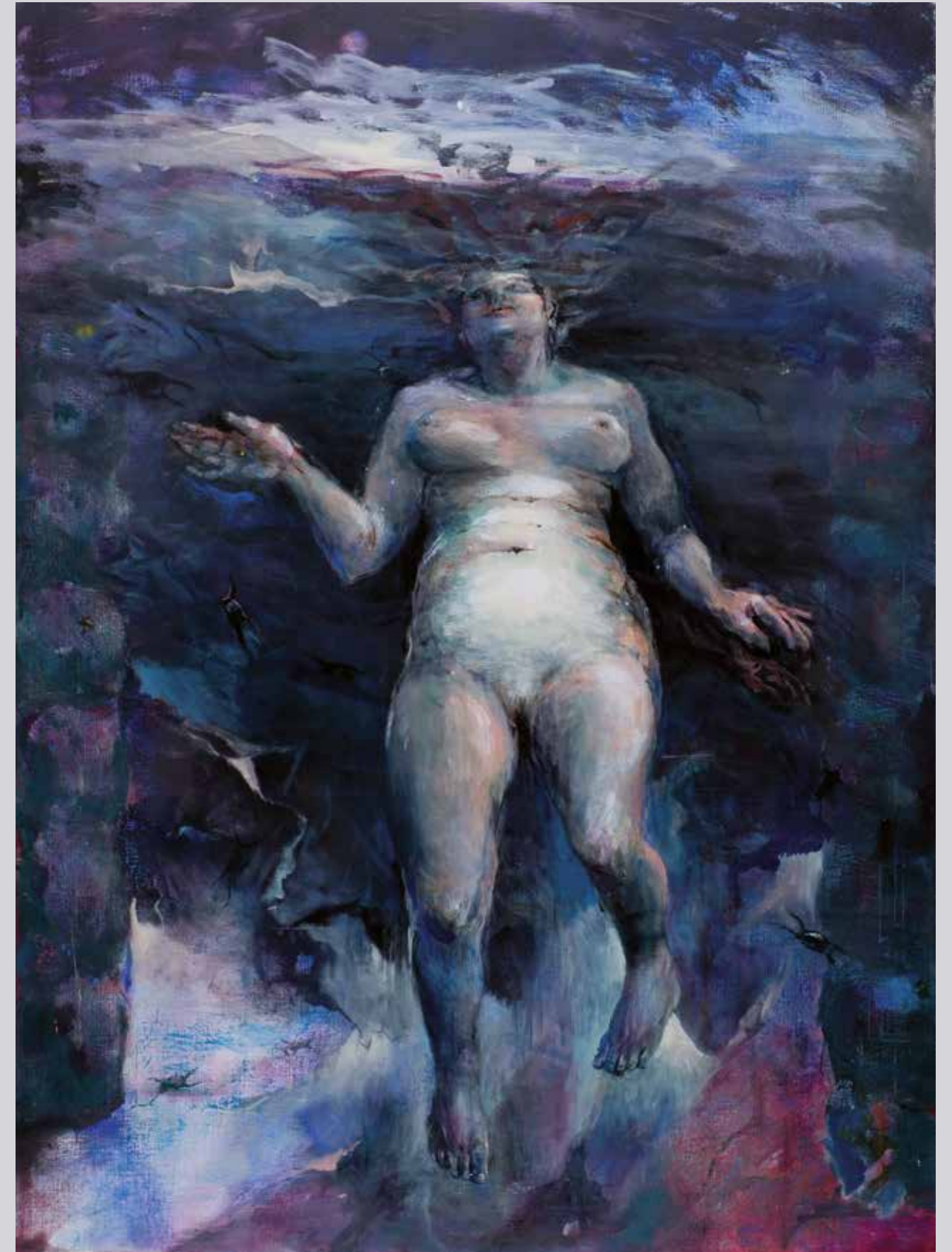
De zee is allang onze biotoop niet meer maar we worden er wel voortdurend aan herinnerd, in zekere zin zijn we nog altijd hybriden, die zodra het kan weer aan het strand gaan wandelen of de zee induiken, op zoek naar onze oorsprong. Als er één ding is wat Neels werk karakteriseert is het transformatie, of misschien moeten we tegenwoordig zeggen transitie. De in mijn ogen voornamelijk droeve zeemeerminnen, wel het aller verst verwijderd van de vrolijke Disney-Ariels van mijn dochters, zijn er natuurlijk de duidelijkste illustratie van, iets tussen vis en vrouw, maar ook elders zie ik het, zelfs in haar portretten, die vaak iets androgyns hebben, en in haar nieuwe schilderijen al helemaal.

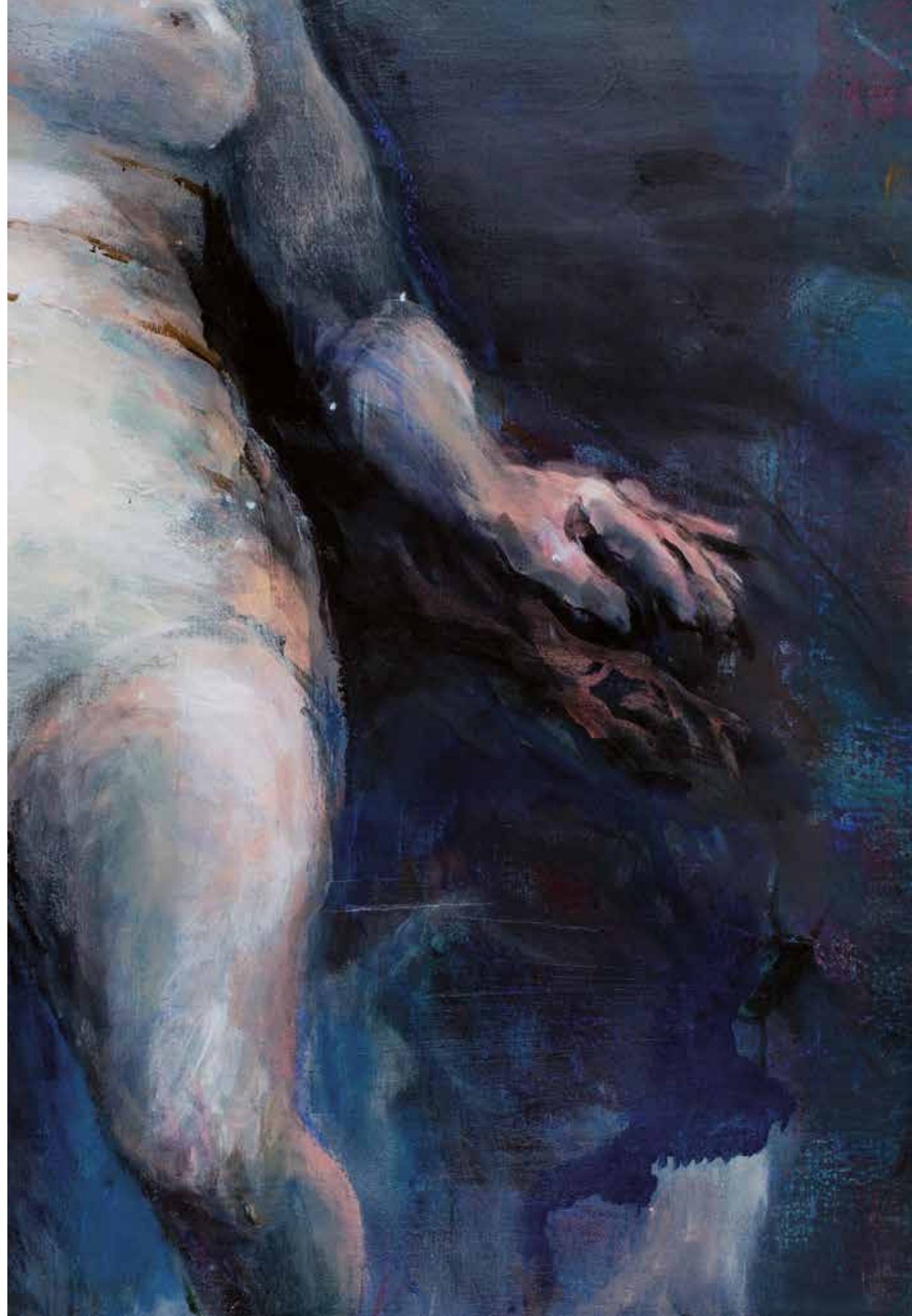
Ik sta te kijken naar ‘De engelenval’, met op het doek de schilderes zelf, overwoekerd door talloze wriemelende en krioelende wezentjes, als een imker bezet door zijn bijen; het verwijst ook duidelijk naar dat andere schilderij ‘Zelfportret met demonen’ waarin ze veel duidelijker zelf figureert, met penseel en palet, maar intussen is de duim door het paletgat een demon geworden, te midden van andere duivel en engelen die als een zware bui onheil neerstorten. Zwarte romantiek, niet bepaald de favoriete stijl in de tegenwoordige schilderkunst maar Neel trekt zich daar niks van aan, haar schilderijen hebben iets ongegeneerd demonisch, het zit vol sirenes, loreleis, zeemeerminnen, naast

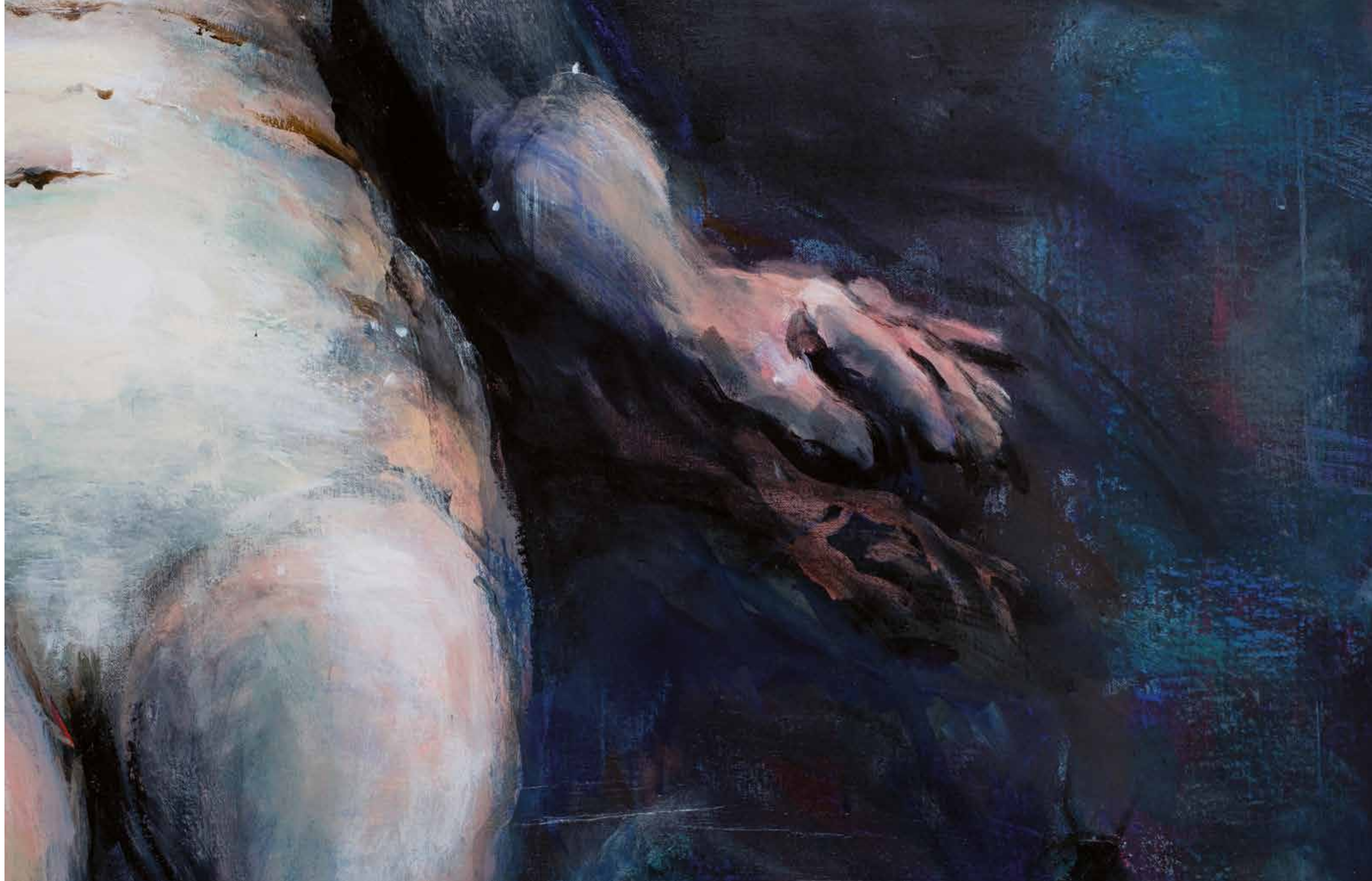
regelrechte duivels en gargouilles, het is kortom voer voor de angelologie. Dat heeft allemaal vast het nodige te maken met het christelijk geloof uit haar jeugd, mij zelf ook maar al te bekend. Toen ik, om met Jan Eijkelboom te spreken, dat rare geloof als een jasje uittrok, dook ik ook als vanzelf de zwarte romantiek in, van duivels en demonen. Niet erg, religieus blijven we toch wel. Paul Rodenko wist het al: ‘Want de moderne kunst heeft een bij uitstek religieus karakter; en ik geloof dat ook in christelijke ogen een kunstenaar, die Satan aanroept en God bedoelt, méér waard is dan een plichtmatig christen, die God aanroept en niets bedoelt.’

Religieus en romantisch dat zijn twee woorden die ik hier wel durft te gebruiken. Er is een tijd geweest dat ik met een grote boog om die begrippen heenliep maar Zwaar Licht van Neel Korteweg laat me zien dat er niks mis is met een doodgewone duim die een duistere duivel wordt.

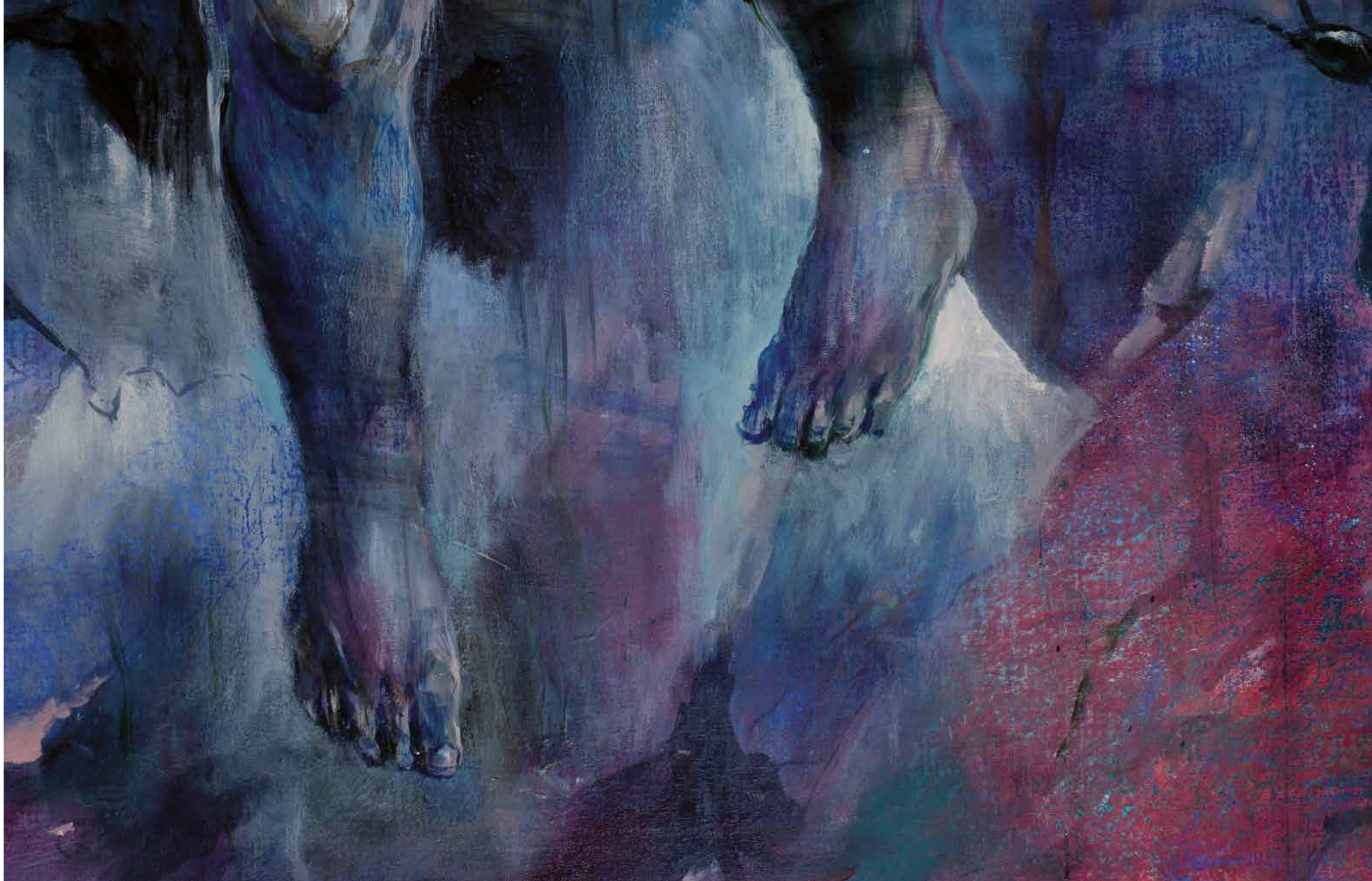
Rob Schouten

Terug naar het dragende water

Op het atelier van Neel Korteweg zag ik vrouwenlichamen drijven in water en moest ik denken aan onze voorouders, miljarden jaren geleden. Die verschenen op aarde als eencelligen en hadden geen last van de zwaartekracht. Ze zweefden in de oceanen. Archimedes was nog niet geboren, maar zijn wet was al van toepassing.

Twee miljard jaar geleden gingen sommigen van ons evolueren tot meercelligen. Dat heeft zo zijn voordelen. Je kunt veel efficiënter met je voedsel omspringen. Als je honderd maal groter wordt, heb je per cel ongeveer zeventig procent minder voedsel nodig. Wel moest er een distributiesysteem komen om deze brandstof ook aan de cellen binnenin te verstrekken, bijvoorbeeld in de vorm van kieuwen en bloedvaten. Maar toch, groter worden loont.

Driehonderd vijftig miljoen jaar geleden kroop een aantal van ons als amfibie aan land. En dat was het moment dat we de zwaartekracht begonnen te voelen. De zwaartekracht is van de ons bekende krachten de zwakste. De een na zwakste is de elektromagnetische kracht. Een klein magneetje kan bijvoorbeeld een groot stuk ijzer vasthouden en wint het van de zwaartekracht die van de veel grotere aarde uitgaat. Maar de elektromagnetische kracht kan aantrekken en afstoten met zijn plus- en minpool en heft zichzelf over het algemeen genomen op. De zwaartekracht trekt alleen maar aan – en juist dat maakt hem merkbaar.

Als landdieren konden we niet meer onbeperkt groeien. We werden door de zwaartekracht geconfronteerd met een aantal factoren die met ‘schaal’ hebben te maken. Tweemaal zo groot betekent acht maal zo zwaar, maar slechts vier maal zo sterk. Onze kracht is immers afhankelijk van de doorsnede en niet het volume van een spier. Daarom kunnen sprinkhanen en kikkers vele malen hun lichaamslengte hoog springen en kan een mier zijn eigen gewicht in veelvoud tillen ondanks zijn dunne pootjes. Vergelijk die verhoudingsgewijs eens met de dikke stompen van een olifant.

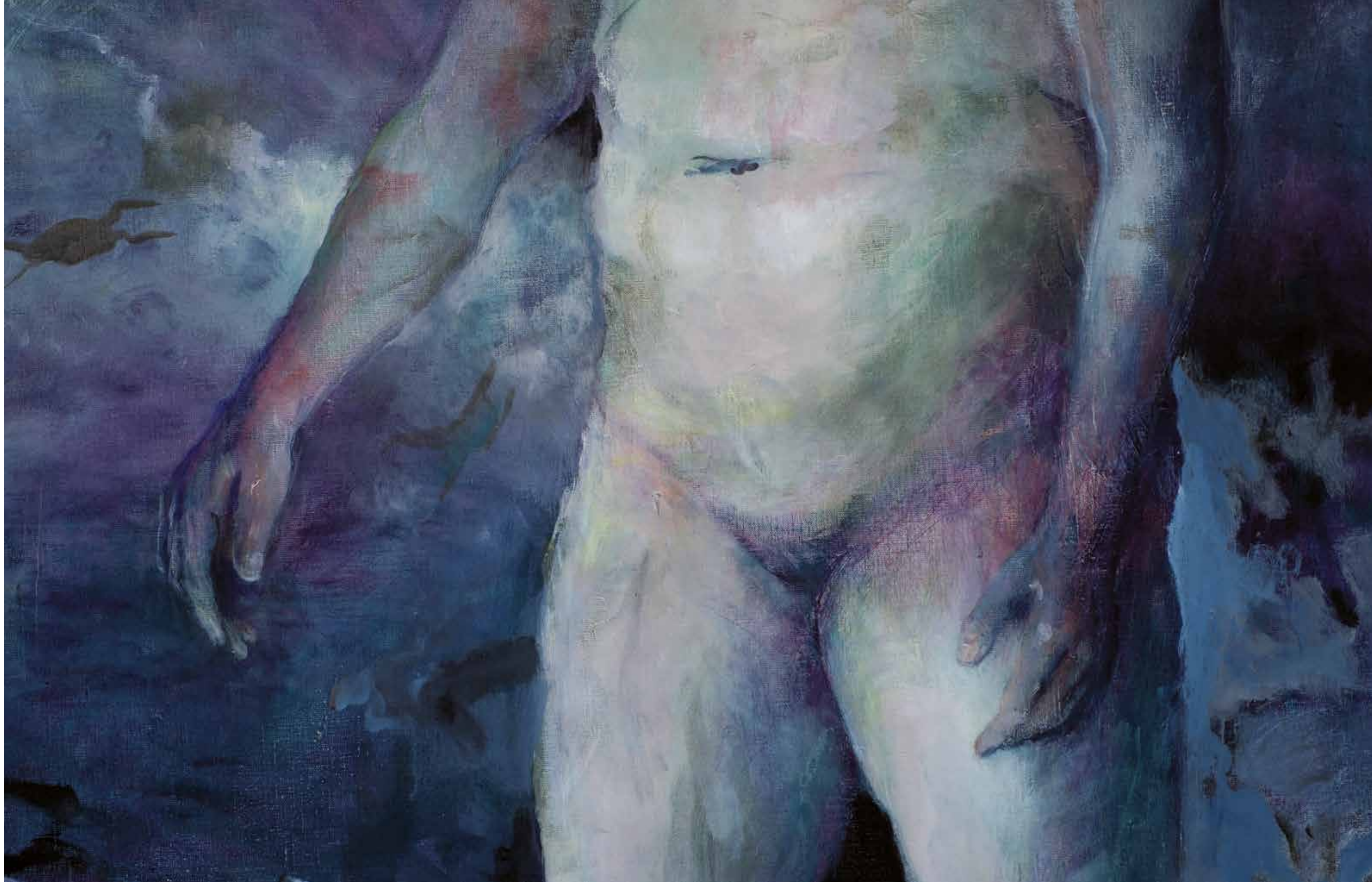
Een menselijke foetus doet dit proces van miljarden jaren over in de eerste negen maanden, van eencellige naar baby. Bij de geboorte moet hij niet alleen plotseling ademen en met de mond leren eten, maar wordt hij – net als wij indertijd toen we het land opkropen – geconfronteerd met de zwaartekracht. Een nieuwe uitdaging. Geen wonder, dat verschillende zoogdieren zoals de dolfin en de blauwe vinvis de weg naar het dragende water weer terugnamen. De blauwe vinvis heeft deze mogelijkheid aangegrepen om weer onbeperkt te kunnen groeien en het imposante gewicht van wel 170.000 kg aan te nemen. Zijn tong alleen al heeft het gewicht van een olifant!

Ik zie dit verlangen naar de zee terug in de schilderijen van Neel Korteweg. De restricties van de zwaartekracht worden opgeheven. De menselijke vorm is weer vrij om te transformeren: terug naar het dragende water.

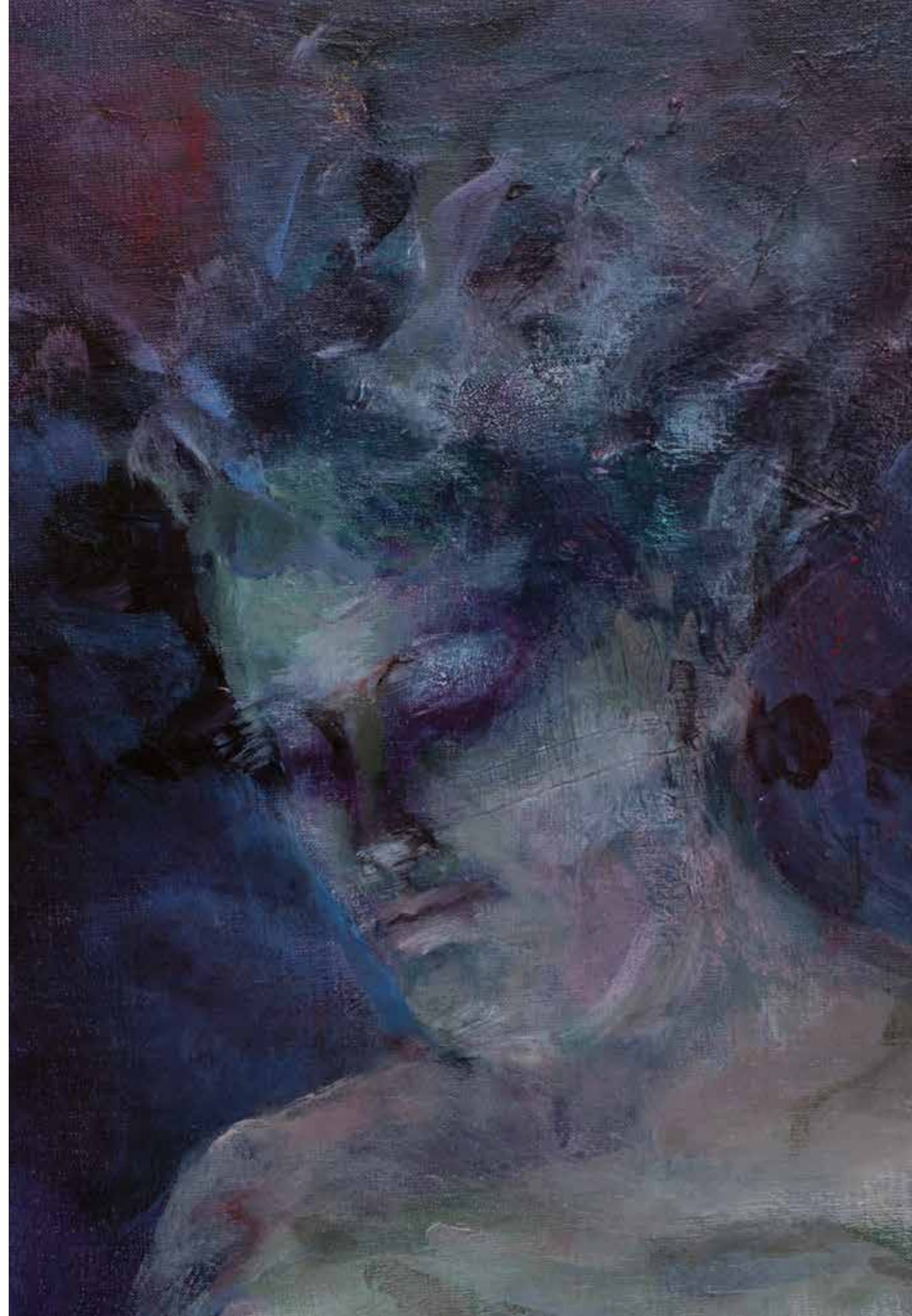
Marino Carasso

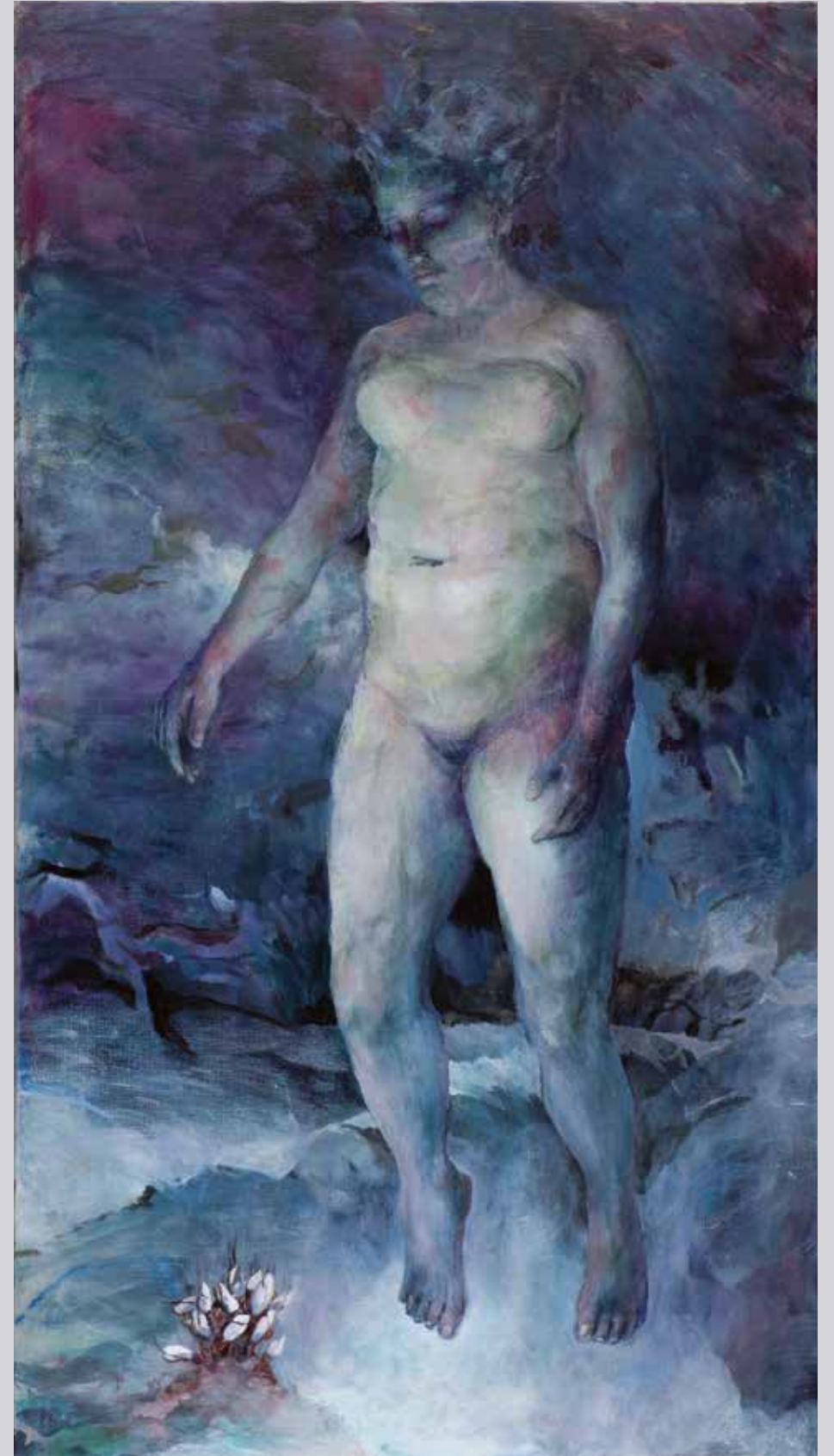

Over de anatomie van engelen

Gustav Theodor Fechner (1801-1887) schreef naast wetenschappelijke boeken ook esoterische speculaties en, onder het alias Dr. Mises, humoristische verhandelingen. Zo beantwoordde Mises op hoogst patafysische wijze de vraag waarom een worst altijd schuin wordt gesneden.

Fechner werd beroemd door zijn *Elemente der Psychophysik*, een titel die doet denken aan *Éléments de pataphysique*, het tweede boek van doctor Faustroll.

Alfred Jarry verwijst meermalen naar Dr. Mises' boek *Over de vergelijkende anatomie van engelen* uit 1824. Hierin wordt beweerd dat de menselijke vorm een samenraapsel van onregelmatige oppervlakten is, holten en bollingen, waarin geen enkele samenhang valt te vinden. Engelen daarentegen hebben, net als de meest primitieve infusiediertjes, een bolvorm, de fundamentele vorm van schoonheid.

Volgens Mises is de opgang naar perfectie omgekeerd evenredig aan het aantal poten; vanaf de duizendpoten 'die God mag weten hoeveel poten hebben, het maakt weinig uit of ze een paar min of meer hebben, tot aan de vlinders en de scarabeeën die niet meer dan zes poten hebben, de zoogdieren vier, de vogels die niet meer dan twee hebben en die dicht bij de engelen staan dan de zoogdieren en de mensen die nog half dier zijn. Bij iedere nadering van het engel-stadium vervallen twee poten. Omdat het dichtst-bijzijnde stadium slechts twee benen heeft, is het zeker dat de engelen er in het geheel geen kunnen hebben.'

Engelen wonen trouwens niet op de aarde, maar zijn zonneschepsels; hun lijf is letterlijk etherischer dan het onze, hun huid lijkt op een zeepbel. Dr. Mises vergelijkt engelen met zwevende ogen en levende planeten. Sterker: in een serieus bedoelde theorie uit later tijd meent Fechner dat planeten, inclusief de aarde, engelen zijn.

De tonronde Ubu

In de proloog bij de eerste opvoering van *Ubu Roi* op 10 december 1896 zegt Jarry: ‘De swedenborgiaanse doctor Mises heeft op treffende wijze de meest rudimentaire werken met de meest perfecte vergeleken, en de meest embryonale wezens met de meest volledige; aan de eerste ontbreken alle oneffenheden, uitsteeksels en kwaliteiten, wat ze hun vrijwel sferische vorm laat, zoals het ovulum en mijnheer Ubu; en bij de tweede komen zoveel details die ze persoonlijk maken, dat ook zij de vorm van een bol krijgen, krachtens het axioma dat het meest gepolijste lichaam het grootste aantal oneffenheden vertoont. Daarom staat het u vrij om in mr. Ubu zoveel toespelingen te zien als u wilt, of een simpele marionet, de misvorming door een scholier van een van zijn leraren die voor hem al het groteske van de wereld vertegenwoordigde.’

In zijn artikel over *Filiger* uit 1894 (OC p.1024-1028) schrijft Jarry dat het embryo zich in alle richtingen vertakt. Maar dankzij de ‘synthese van de kunst’ kan de mens terug naar de eerste eenvoud, de ‘uniprimauté’ die alles omvat. Het ideale bollichaam is volgens Jarry ongevoelig voor dialectische tegenstellingen als goed en kwaad of waar en fout, en lijkt daarin op ‘embryonale wezens’ als gekken, idioten en zieken. (*Les jours et les nuits*; 1897) Ook de patafysicus huldigt de eenheid van tegendelen, belichaamd in het mechanisch instrument, de bâton à physique.

Het hyperfysische lichaam

In ‘L’Art et la Science’ uit *Les Minutes de sable mémorial* (1893) vat de tonronde Ubu de stelling van Mises als volgt samen:

‘De bol is de perfecte vorm. De zon is de perfecte ster. In ons is niets zo perfect als het hoofd – dat altijd naar de zon is gericht, en naar diens vorm neigt – behalve dan het oog, spiegel van die ster en op hem gelijkend. De bol is de vorm van de engelen.

De mens is het slechts gegeven een onvolledige engel te zijn. Perfecter dan de cilinder, minder perfect dan de bol, straalt uit de Ton het hyperfysische lichaam. Wij, diens isomorf, zijn mooi.’

De schoonheid van Ubu weerspiegelt zijn ‘hyperfysische’ wijsheid; de term verwijst naar de theorie van de vierde dimensie, waar Mises ook een verhandeling over heeft geschreven. Mogelijk heeft Jarry de boeken van Mises leren kennen via zijn filosofieleraar aan het lyceum Henri IV, Henri Bergson die Fechners *Éléments de psycho-physiologie* voor de klas behandelde.

Van bol naar polyeder

Volgens platonici belichaamt de bol de volmaaktheid; Schoonheid, Waarheid en Goedheid vallen hierin samen. Van de vijf polyeders, de regelmatige veelhoeken of zogenaamde platonische lichamen, komt de dodecaëder (twaalfvlak) het meest in de buurt van de bol. Faustroll heeft voor zijn dood ‘gedurende de syzygie der woorden’ aantekeningen gemaakt over het Ware en Schone waaruit men Alles zou kunnen reconstrueren: ‘maar is het bekend of Alles een regelmatig kristal is, of een monster, wat veel waarschijnlijker is’?

Literatuur die streeft naar volmaaktheid kan niet veelzijdig genoeg zijn. Schrijven is volgens Jarry het kweken van veelhoeken. Het woord is een ‘polyeder van ideeën’ (‘Linteau’ in *Les Minutes de sable mémorial*). Het gaat erom ‘in de gang van de zinnen een kruispunt van alle woorden maken.’ Het kunstwerk is een diamant, gecondenseerde eenvoud, ‘een uniek werk gemaakt uit alle mogelijke werken’. De veelzijdigheid van een oeuvre behandelen is als het converseren met een icosäeder.

Het kweken van polyeders

In het toneelstuk *Ubu cocu ou l’Archéoptéryx* (circa 1893) brengt Ubu op Ontherseningsdag een bezoek aan de geleerde Achras die in zichzelf spreekt:

‘Het feit is, voelt u wel, ik heb niets geen reden om ontevreden te zijn over mijn polyeders, alle zes weken vermenigvuldigen ze zich bij de wilde konijnen af. En het feit is dat de gelijkzijdige polyeders een hoop trouwer zijn, alleen de icosaeeder was obstinaat vanmorgen, en voelt u wel, ik zag mij genoopt hem een oorvijg te verkopen, een op al zijn zijden. Maar toen keek hij wel uit.

En voelt u wel, mijn verhandeling over het gedragspatroon van de polyeders, die schiet op ook: nog maar vijftientig delen.’ (Vertaling Dolf Verspoor)

Achras is gemodelleerd naar de wiskundeleraar van Jarry, meneer Perier (M.P.). Een variant vinden we in *Les Minutes de sable mémorial* (‘Guignol’, 1894) waar Achras zich buigt over de spiegelende kristallen die staan opgesteld op de planken van zijn buffet. Eerder al was er sprake van levende polyeders in het toneelstuk *La chasse au polyèdre* (circa 1889) van Jarry’s schoolgenoot Henri Morin. Een regelmatige ‘prisma’, ‘de meest intelligente van mijn polyeders’ is ontsnapt uit de kooi van M.P., en naar het eiland Ouessant gevlucht met de dochter van P.H. (Père Hébert, het model van Ubu). De polyeder hielp M.P. met het schrijven van een filosofie van de wiskunde. Het idee om polyeders als levende wezens te beschouwen, vinden we al in Plato. Strikt genomen bestaan alle levende wezens uit polyeders.

De kubatuur van de bol

In de *Timaios* van Plato laat de Demiurg zijn blik rusten op een Eeuwig Model van de kosmos. Van dit ‘paradigma’ maakt hij een copie, ‘een mooie ronde bol, met alle afstanden van het middelpunt naar de uitersten gelijk’. (33.b.) Met behulp van twee rechthoekige driehoeken (een gelijkbenige en een ongelijkbenige) vormt de demiurg de vijf regelmatige veelhoeken, ook wel ‘platonische lichamen’ genaamd: kubus, tetraëder, octaëder, icoesaëder en dodecaëder. Met behulp van deze figuren vormt de demiurg vervolgens uit de materie (‘moedersubstantie’) de vier elementen waaruit alle ondermaanse verschijnselen zijn gemaakt: respectievelijk aarde, vuur, lucht en water. De twaalfhoek correspondeert volgens Aristoteles met Ether, de ijle substantie waaruit de hemel en sterren zijn gevormd. Plato noemt de dodecaëder ‘de vorm van de hemel’, mogelijk omdat de twaalfhoek de bol nadert in perfectie. Maar de ‘kubatuur van de bol’ laat altijd iets te wensen over.

Ether

Volgens Socrates denken wij op de aarde wonen, in vrij contact met de hemel waarin de planeten hun eeuwige baan doorlopen, maar in werkelijkheid brengen we onze tijd door in uithollingen van de aarde die gevuld zijn met lucht. Lucht is geen leegte; het is een van

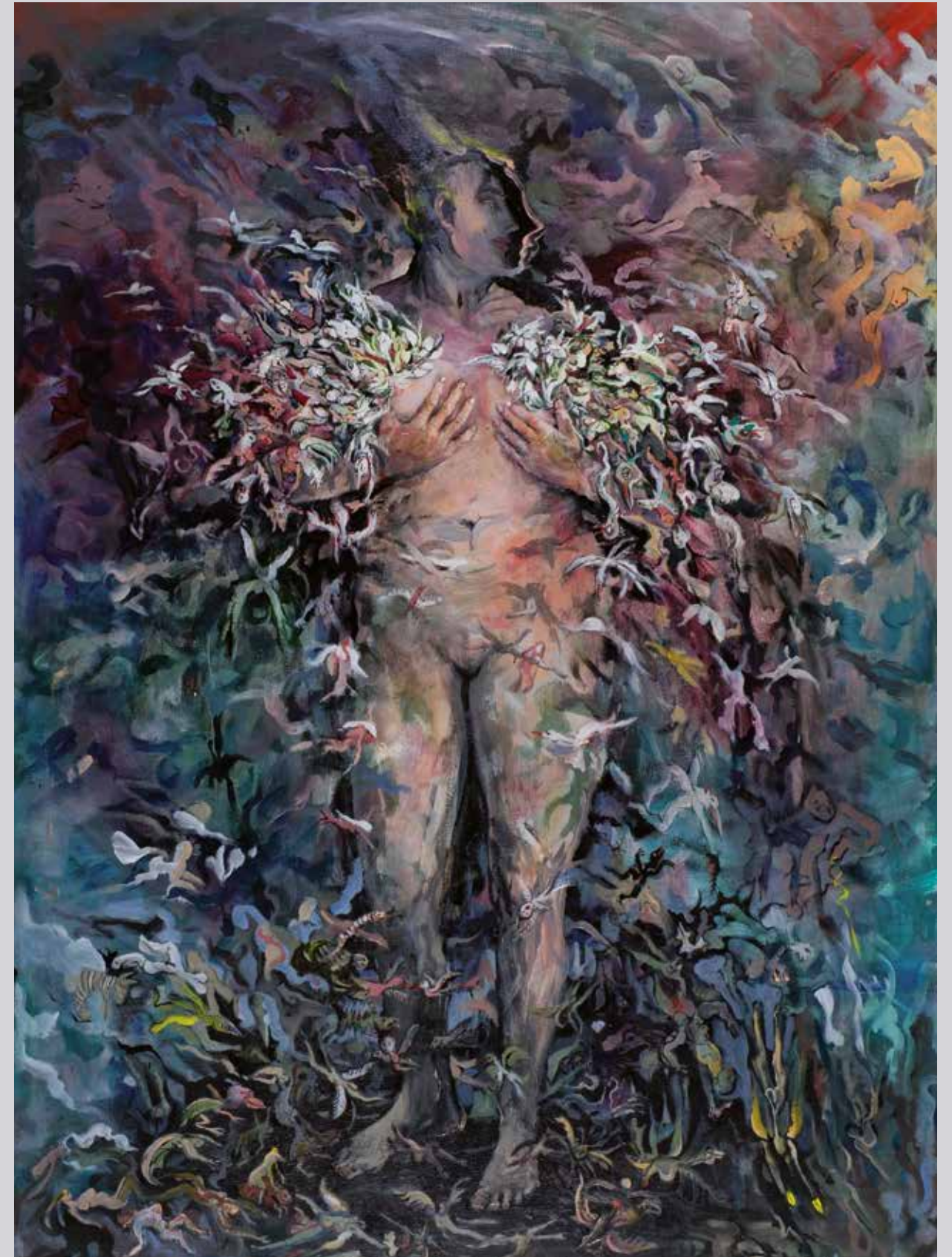
de elementen waaruit het heelal is gemaakt. De lucht is niet de hemel, de hemel kunnen we alleen aanschouwen als we door die luchtlaag heen naar boven zouden kunnen vliegen. Socrates vergelijkt deze bovenzintuiglijke ervaring met de ervaring van een vis die uit zee opduikt en een ogenblik de wereld kan aanschouwen zoals wij mensen die zien. Zo zouden we beseffen dat niet de lucht die wij inademen, maar de ether daarboven de ware hemel is. (*Phaedo* 110.b.) Iets wat voor patafysici gesneden koek is. Onze leidsman, Doctor Faustroll verblijft immers in de Etherniteit.

Wereldvoetbal

In de *Phaedo* speculeert Socrates in de gevangenis over de aanblik van de aarde van buiten de ‘dampkring’. Vanuit de hemel zou de aarde eruitzien ‘als een bal uit twaalf stukken leer, met bonte kleuren waarvan onze kleuren hier, de kleuren waarvan de schilders zich bedienen, maar afspiegelingen zijn.’ De wereld is een voetbal. Neo-wetenschappelijke inzichten zijn van alle tijden.

Matthijs van Boxsel R/OCS
matthijsvanboxsel.nl

Duiven en demonen

Er was een vrouw, ze nam me mee naar de Dam en liet me Neptunus zien, een god die glinstert als de staart van een zeemeermin maar tegelijk door honderden schelpjes wordt overwoekerd zoals demonen stervelingen omsluieren en duiven op mensen landen die maar lang genoeg stilstaan. De vrouw, ze gelooft dat de geesten van overleden mensen in duiven zitten, ze heeft altijd wat brood in haar tas om uit te delen, in haar kleine bovenwoning liet ze me een symfonie horen waarin ik in duizend voetstappen verdwaalde, zeldzaam verontrustend zoals de droom waarin ik in slaap val terwijl ik net de telefoon heb aangenomen en de hele nacht iemand nog op antwoord wacht, misschien had ik op dat moment iets moeten vermoeden, iets wat ik nu eigenlijk nog steeds niet weet. De vrouw, ze woont hier vlakbij, ik heb haar niet meer gezien sinds ze is weggegaan maar wie weet in de zomer als het zonlicht in het sop van de bellenblazer fonkelt, ik hoef alleen maar te kijken naar de mensen die voorbij lopen, hun lichamen meeslepen en foto's maken, mensen die voor mij evengoed een standbeeld zijn omdat niemand aan zichzelf kan ontsnappen.

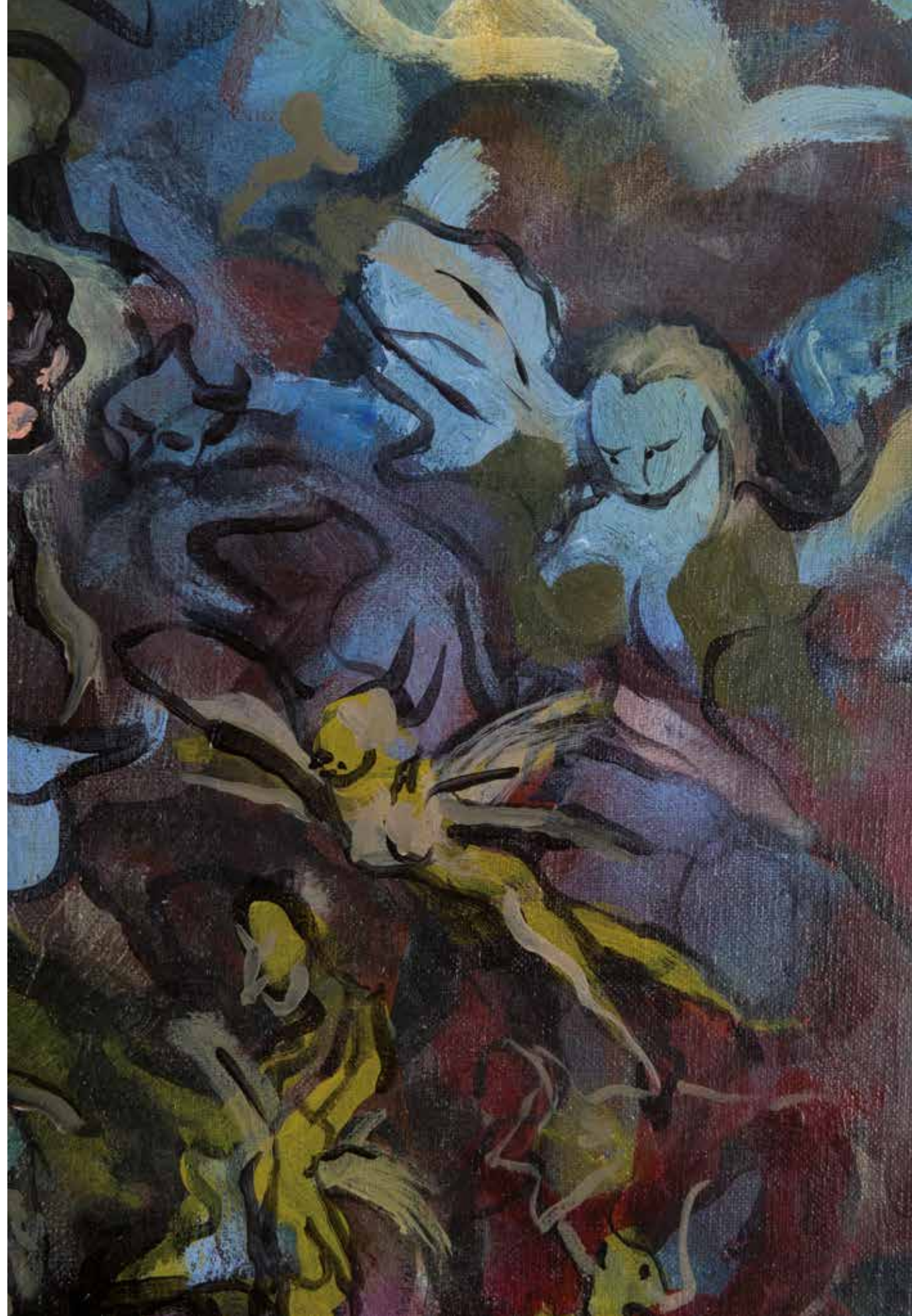
Als je niet meer beweegt kun je net zo goed stilstaan, vergroeien en verstenen tot de duiven zonder vrees op je hoofd landen en iemand met een bijbel het kruis van Christus in je richting steekt. Neptunus heb ik hier niet meer zien staan, hij hoort bij een tijd die voorbij is, op de plek waar hij stond staan nu vijf Chinezen synchroon vertraagd tegen een onzichtbaar universum te duwen, daarnaast een wolf met een rugzak en

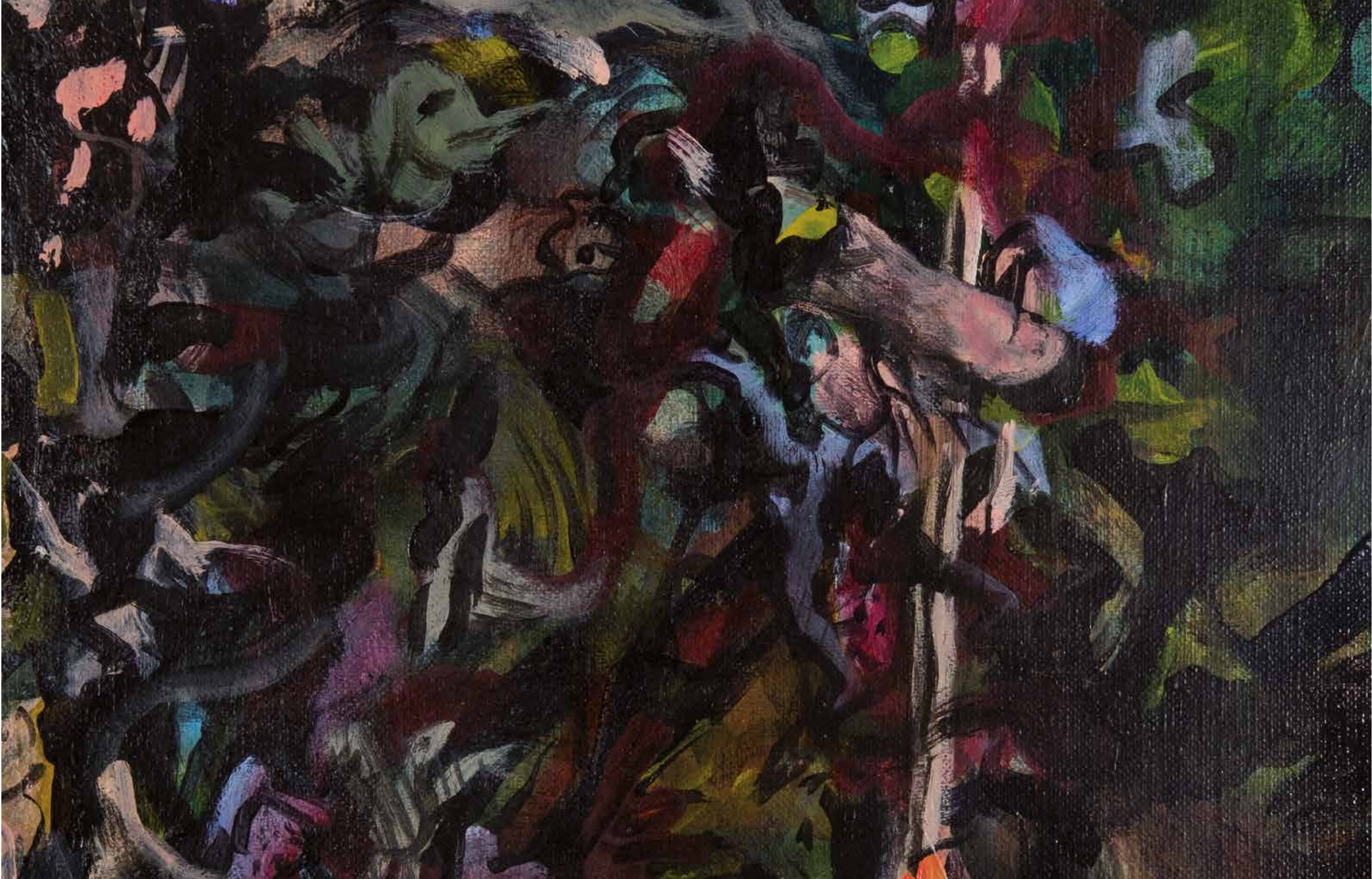
een kleine zeis, hoe noem je dat, een sikkkel. Een wolf met een rugzak, het slaat nergens op en dan ook nog een jurk met aan de onderkant punten als druipende grotstenen, hoe noem je dat, stalactieten, steeds als hij driftig naar het geldbakje voor zijn voeten wijst vraag je je af of er een naam is voor figuren die hard hun best doen anderen op afstand te houden en tegelijkertijd woedend zijn omdat ze nooit krijgen wat ze nodig hebben.

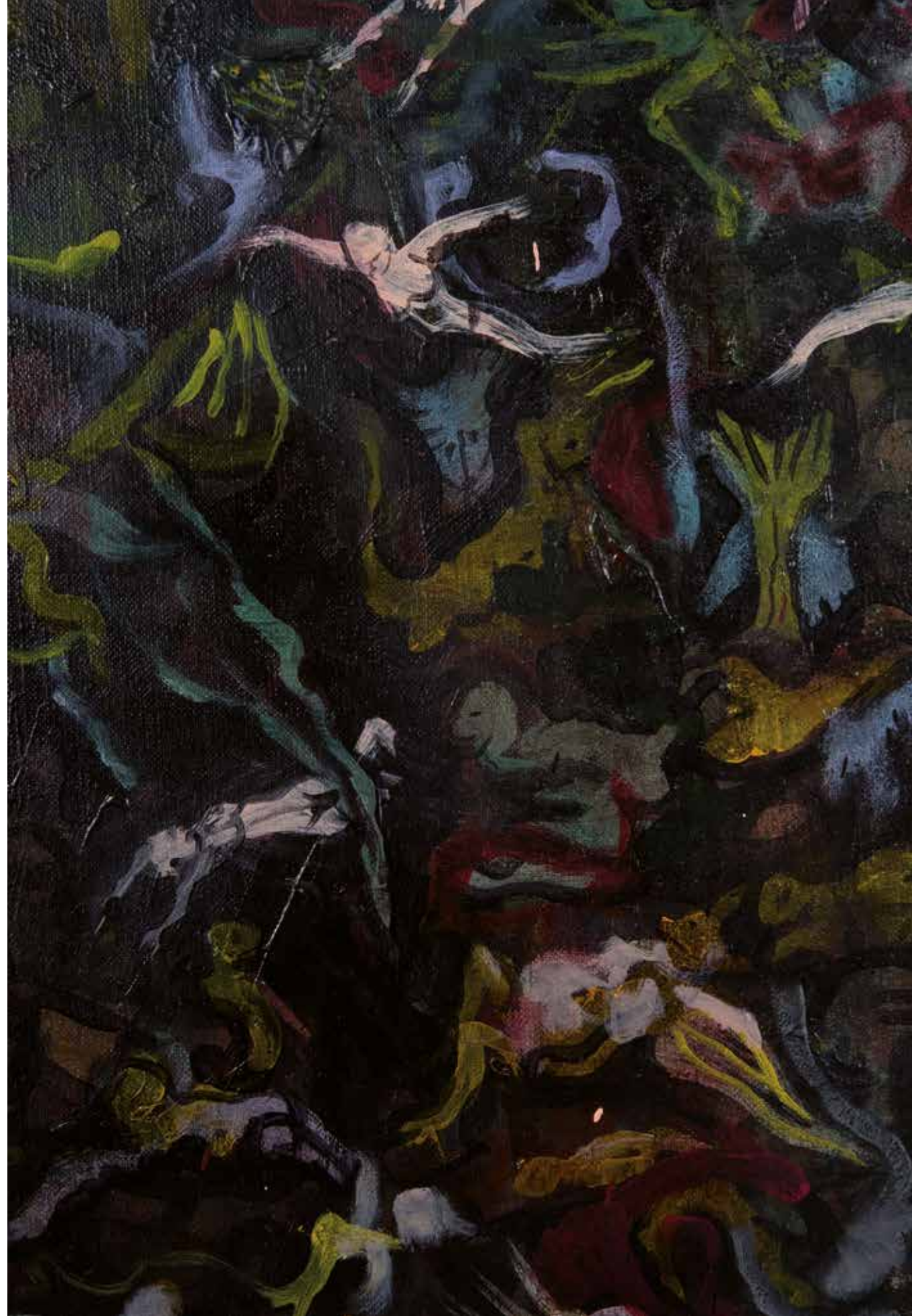
Op een van de koudste dagen van het jaar hebben we samen rum gedronken, hij vertelde me iets over duivenvlees en toen ik vroeg wat er in zijn rugzak zat beweerde hij dat deze altijd leeg is, dat we enkel moeten meedragen wat we ons herinneren. De wolf, ik heb hem mee naar huis genomen, in mijn badkuip laten opwarmen, gekeken hoe zijn benen over de rand hingen en zijn puntige oren onder water verdwenen. Alles heb ik inmiddels gezien, mensen die geld betalen om de duiven te voeren, een wolf die aan het einde van de dag in één beweging een duif in zijn rugzak stopt omdat we worden wie we geloven dat we zijn en soms wat anderen van ons maken, en ik sta hier denk ik nog wel even, maar zolang je stilstaat kun je nooit iemand mislopen.

Mirthe Van Doornik

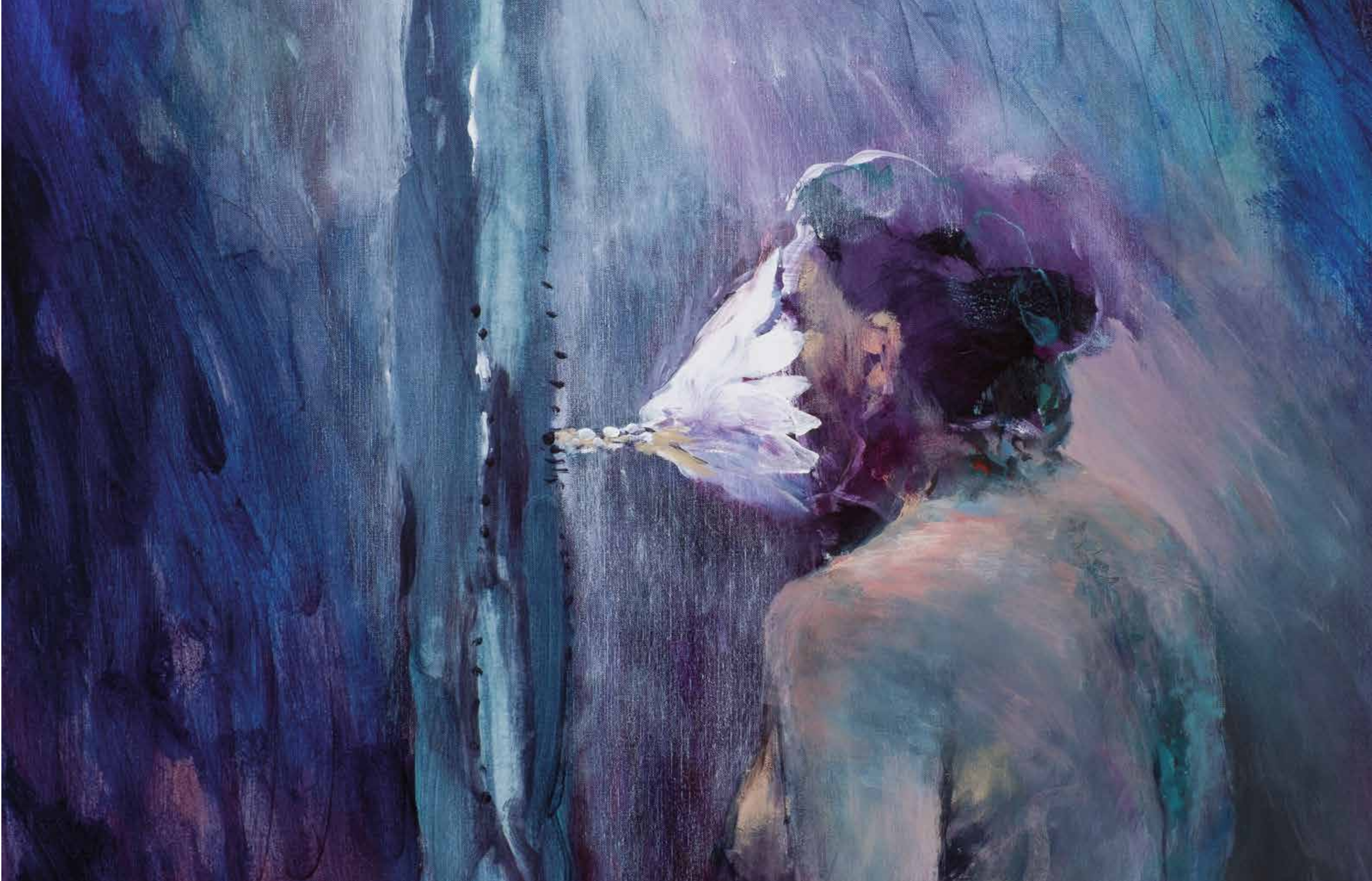

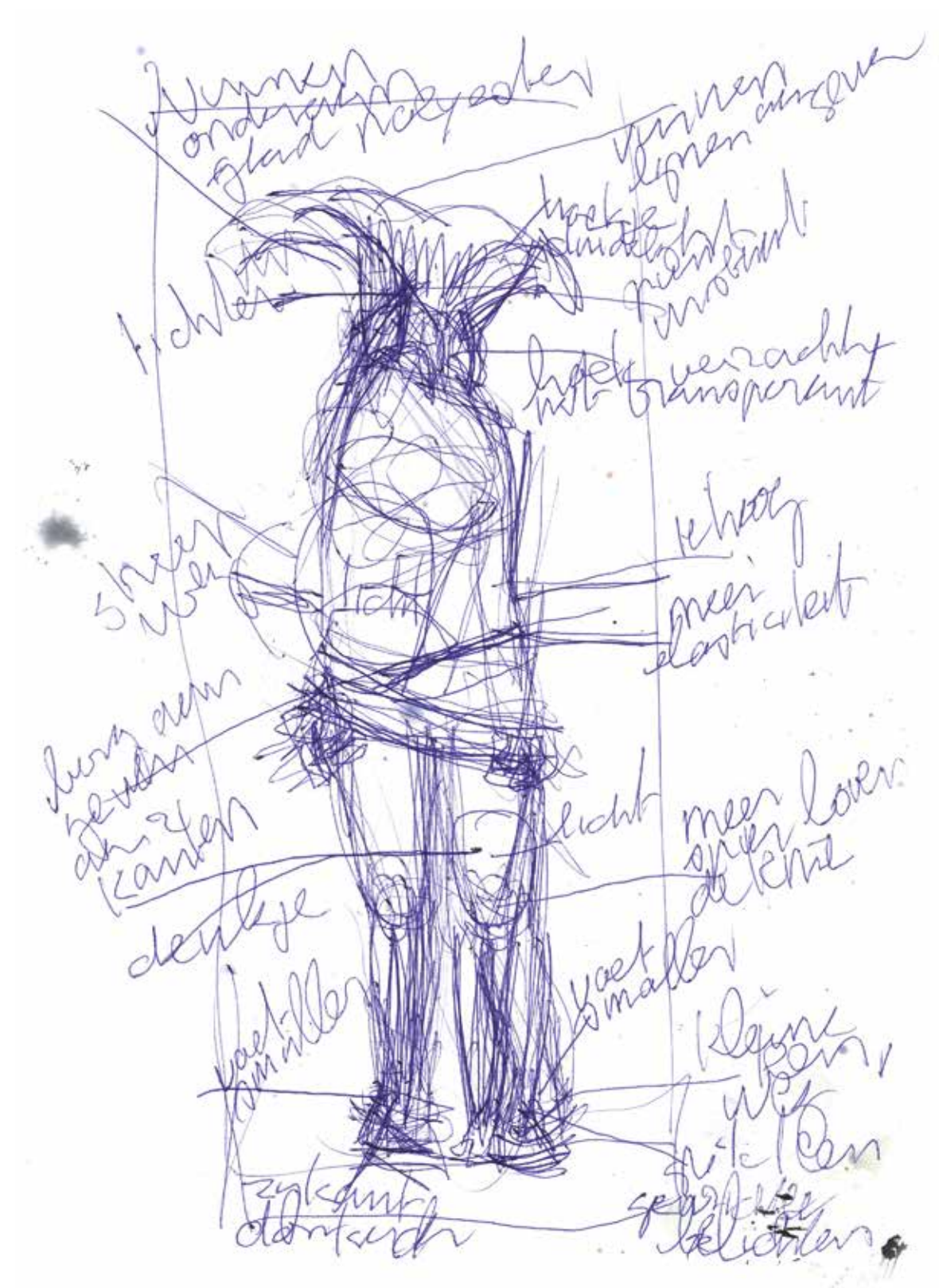

Promenade dans *Zwaar Licht*

Dans l'exposition *Zwaar Licht* ('zwaar' signifie lourd, 'licht' lumière, mais aussi léger), Neel Korteweg nous emmène dans un monde où toutes les lois sont défiées, en même temps qu'embrassées comme des vérités évidentes, un monde qui nous montre les possibilités infinies d'un esprit à la recherche de réponses, un monde qui accepte les choses telles qu'elles sont sans se résigner, sans jamais se soumettre aux évidences trompeuses.

Dans trois séries de peintures, des thèmes qui semblent au premier abord peut-être éloignés, incompatibles, se trouvent unis, dans une mystérieuse recherche intérieure. Gravité, lutte psychique, identité, emprisonnement et liberté sont des questions que l'artiste partage avec nous. Elle met ainsi à nu ses propres insécurités et se présente ainsi, étonnamment, comme une femme forte et accomplie.

Dédale à la recherche d'Icare.

Une toile seule. Elle ne fait pas partie de l'une des séries, mais relie les œuvres les unes aux autres. Sans prétention, comme par hasard.

Un horizon éclairé par une pleine lune qui reflète sur une mer calme.

Au premier plan, des plumes déposées sur le rivage laissent transparaître le drame qui s’est déroulé ici un peu plus tôt.
Dédale ne les a pas encore trouvées.

Pourtant, inconsciemment, comme nous, il sait déjà que ses efforts seront vains.
Avant de décoller, il avait déjà dit au revoir à son fils et l’embrassa comme pour la dernière fois, les larmes témoins du futur.
Il voulait la liberté à tout prix et mis toutes ses connaissances à l’oeuvre à cet effet, il sacrifia ainsi son propre enfant.

Mais il cherche. L’instant où rien n’est encore sûr, où l’espoir n’est pas encore perdu.
Pas pour lui, pour Dédale, qui vole au loin, loin de la preuve que si, tout est perdu.

Il cherche, dans la mer, une réponse...

L’artiste se reconnaît-elle dans Dédale?

La mer joue un rôle important dans son travail. Elle dépose chaque année, à son gré, algues, coquilles, arêtes, plumes, dans lesquels Korteweg discerne portraits, chaussures, et infiniment de créatures qui semblent tout juste sorties de l’eau.
La mer, sur ce tableau, est calme et paisible. Porteuse de réponses.
Le père, trahi par sa propre ingéniosité, doit savoir. Ne s’arrêtera pas avant d’être sûr.

L’artiste, comme Dédale, scrute insatiablement la mer.

Les plumes. Leur symbole de légèreté contraste avec le poids de leur message.

On les retrouve sur un tableau de la série des sirènes. Une jeune femme à la peau sombre met cette queue sans, semble-t-il, réellement savoir pourquoi.
Comme Icare et son père, elle se voit transformée, pas en oiseau, mais en poisson.
Pourtant on le sait, ce n’est pas une réelle métamorphose et elle se devra d’être consciencieuse.

*Ne deviens pas vantarde! La mer ne se laisse pas berner par les apparences.
Elle prend aussi vite qu’elle a donné. Regarde les plumes.*

Heureusement, comme la deuxième sirène, elle semble suffisamment confuse par cet étrange attirail pour ne pas vouloir tout de suite sauter dans l’inconnu.

La troisième oeuvre de cette série ne nous donne pas de réconfort.
Une femme asphyxiée par sa queue. La mythologie lui est apportée comme une malédiction.
L’homme veut être plus qu’un homme. Ridicule!
Le pêcheur, le laboureur et le berger prirent Icare et Dédale pour des Dieux.
La queue artificielle sur la tête nous rappelle ce leurre.

Cet accoutrement étouffant nous montre aussi un malaise profond.
Désespoir, aveuglement.
Comme l’artiste, emprisonnée par ses propres démons.
Sa palette dénudée de toute couleur. Bloquage. Que lui reste-t-il?
L’artiste sans tableau. Assaillie par les monstres intérieurs qui l’empêchent de travailler.
Il faudra les embrasser, les accepter, se laisser envahir sans réserve afin de les libérer, cependant sans les perdre.

Faisant irruption de sa poitrine, source de vie, d’inspiration, les démons ne sont plus dissociables des anges. Ils sont nécessaires, peut-être même plus importants que leur pendant céleste.

Comme Dédale, à la recherche de réponses.

Comme Dédale, à la recherche de liberté.

Pourtant, l’artiste ne s’est pas vue commettre les mêmes erreurs que cet homme orgueilleux. Que resterait-il si elle s’était débarrassée de ses démons?
Les lois de la gravité l’emportèrent sur la science de cet ingénieur exceptionnel et il en perdit son sang.

À aucun prix elle ne perdra son sein, son être, son art.
Comme ses démons, elle embrasse la gravité comme une nécessité.
Celle qui nous permet de rester sur terre. Emportant avec elle notre jeunesse.
Ce ne sera pas sans poser de questions.

Là à nouveau, la mer, l'eau, se trouvent au centre de ses recherches.
Dans l'eau, la gravité n'a pas le même pouvoir. Les seins ne tombent pas,
un corps lourd devient aussi léger qu'une plume, vole.
Voler dans l'eau. Flotter.

L'apesanteur, perdue, fait place à la paisible douceur du fond de mer.

Peut-être Icare y trouva-t-il la paix, lui aussi?

Nina Groen

Wandelen in *Zwaar Licht*

In haar tentoonstelling *Zwaar Licht* voert Neel Korteweg ons mee naar een wereld waarin alle wetmatigheden uitgedaagd worden en uitdagingen tegelijkertijd omarmd worden als onvermijdelijke evidenties. Een wereld die ons de onbegrensde mogelijkheden toont van een zoekende geest naar vragen en antwoorden, een wereld die de dingen aanvaardt zoals ze zich aandienen, doch zonder zich ernaar te schikken, zonder zich te onderwerpen aan de bedrieglijke schijnwaarheden.

In drie reeksen schilderijen worden thema's, welke bij een eerste kennismaking ver uit elkaar lijken te liggen en onverenigbaar lijken, samengebracht in een mysterieuze innerlijke zoektocht. Zwaarte(kracht), lijfelijke worsteling, eigenheid, beperking en onthechting zijn vragen waarmee Neel Korteweg ons confronteert, door ons haar eigen timiditeiten 'naakt' in doorvoelde klaarheid te tonen.

Daedalus op zoek naar Icarus.

Eén doek slechts, dat geen deel uitmaakt van de andere series, maar – pretentieloos en als het ware bij toeval, want meer intuïtief dan conceptueel gemaakt – alle andere werken met elkaar verbindt.

De horizon, verlicht door een volle maan, gereflecteerd op de kalme zee.

Vooraan op het werk enkele veren – aangespoeld op de kust – die het vermoeden oproepen van het drama dat zich zojuist heeft afgespeeld. Daedalus heeft de veren nog niet opgemerkt.

Nochtans weet hij onbewust, zoals zichzelf, dat zijn inspanningen vruchteloos zullen zijn. Hij had immers reeds afscheid genomen van zijn zoon, had hem reeds omarmd als was het voor de allerlaatste keer, met tranen als vroege getuigen van een zekere toekomst. Door Daedalus' wil om, ten alle kosten, de vrijheid na te streven en hiervoor al zijn mogelijkheden in te zetten, offerde hij zijn eigen kind.

Hij zoekt op een ogenblik dat niets reeds zeker is, dat de hoop misschien nog smeult? IJdele hoop voor Daedalus die vliegt en zoekt, ver weg van de plek waar het bewijs te vinden is dat alle hoop reeds vervlogen is.

Hij zoekt, in de zee, naar antwoorden...

Herkent de kunstenaar zich in Daedalus?

De zee speelt immers een grote rol in het werk van Neel Korteweg. Ieder jaar opnieuw jut Neel Korteweg aan zee in Normandië algen, schelpen, graten en veren, in dewelke zij portretten onderscheidt of schoeisel en duidelijke creaturen die schijnbaar zopas uit de zee te voorschijn zijn gekomen.

De zee op het doek 'Daedalus op zoek naar Icarus' is kalm en vredig. Zwanger van antwoorden. De vader, verraden door zijn eigen vindingrijkheid, had beter moeten weten, doch zal niet stoppen met zoeken vooraleer zekerheid te hebben verkregen.

De kunstenaar – net zoals Daedalus – blijft onbevredigd speuren in de zee.

De veren hun lichtheid contrasteert met het gewicht van hun boodschap. Wij vinden de veren terug in een werk uit de zeemeerminnen reeks. Een jonge vrouw met donkere huidskleur trekt haar plastieken meerminstaart (made in China) aan zonder blijkbaar goed te beseffen waarom.

Net zoals Icarus ziet ze zichzelf getransformeerd, deze keer niet in een vogel, maar in een vis. Wij weten nochtans dat dit geen werkelijke transformatie is en dat de jonge vrouw zich hiervan wel degelijk bewust zou moeten zijn:

Stel je niet aan! De zee laat zich niet misleiden door valse schijn en neemt even snel terug als ze gegeven heeft. Kijk maar naar de veren!

Gelukkig maar dat ze – zoals in het tweede zeemeerminnen werk – voldoende in de war is geraakt door deze vreemde uitrusting om niet ogenblikkelijk te willen springen in de onbekende diepte van de zee.

Het derde doek in deze reeks stelt ons ook niet veel meer op ons gemak: een meermin verstikkend in haar staart. De mythologie wordt haar aangereikt (aangetrokken) als een onheil. De mens wil meer zijn dan een mens. Belachelijk! Visser, landarbeider en herders zagen Icarus en Daedalus aan als Goden. De kunststof staart over het hoofd van de vrouw herinnert ons aan deze lokroep om meer dan een mens te willen zijn.

Deze verstikkende outfit wijst ons verder op diepe ongemakken: wanhoop en verblinding. Ook voor de kunstenaar, gekneveld door eigen demonen, het schilderspalet ontdaan van elke kleur. Blokkage, wat rest de kunstenaar nog? De kunstenaar zonder doek, verteed door de monsters binnenin die verder werken onmogelijk maken! Er blijft echter geen andere keuze voor de kunstenaar dan deze demonen te aanvaarden, ze te omarmen, zich door de demonen onvoorwaardelijk te laten overweldigen, vooraleer ze tenslotte vrij spel te kunnen geven en vrij te kunnen laten, zonder ze evenwel te verliezen.

Opborrelend en gulpend uit de boezem van de kunstenaar – bron van leven en inspiratie – zijn de demonen niet meer te onderscheiden van de engelen. De demonen worden noodzakelijk en misschien zelfs belangrijker dan hun hemelse tegenhangers.

Net zoals bij Daedalus, zoekend naar antwoorden.

Net zoals bij Daedalus, op zoek naar vrijheid.

De wetmatigheden van de zwaartekracht zouden haar slechts meevoeren op de valse vleugels van de wetenschap van deze patafysicus Daedalus, die er uiteindelijk zelf zijn bloed heeft door vergoten.

Nochtans ziet Neel Korteweg zich niet dezelfde vergissingen maken als de ijdele Daedalus. Wat zou er haar resten mocht ze zich ontdoen van haar demonen?

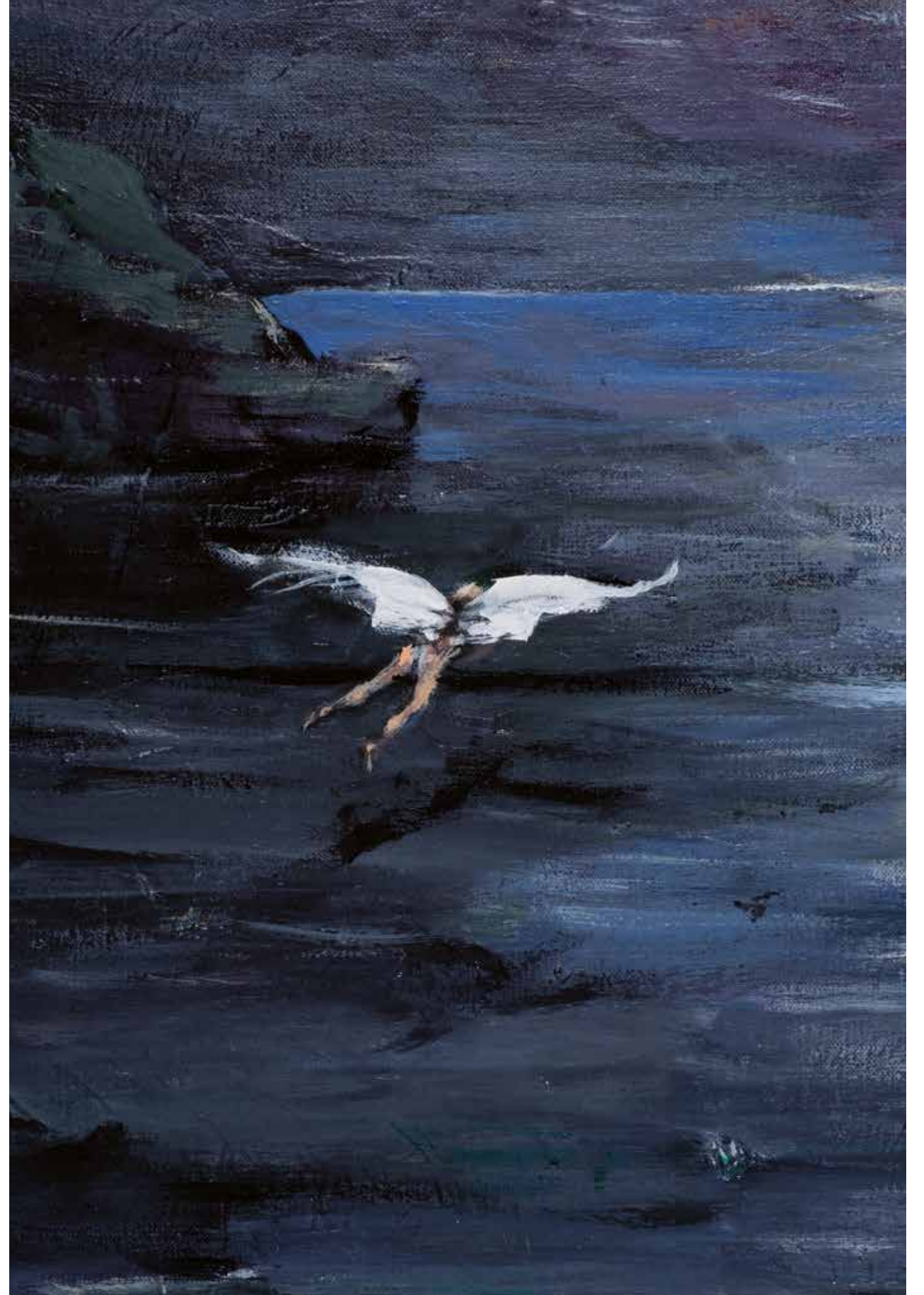
Voor geen prijs zal Neel Korteweg haar boezem, haar kunst, haar ‘wezen’ verliezen. Net zoals bij haar demonen omarmt ze de zwaarte als noodzakelijk. De zwaarte die ons toelaat vaste grond te blijven voelen. De zwaarte die onze jeugd met zich meedraagt en ons onszelf in vraag doet stellen. En daar opnieuw de zee en het water in het centrum van de zoektocht. In het water verliest de zwaarte haar kracht, hangt de boezem niet neerwaarts, wordt het zware lichaam licht als een veer en gaat zweven. Vliegen in het water, vrij drijven.

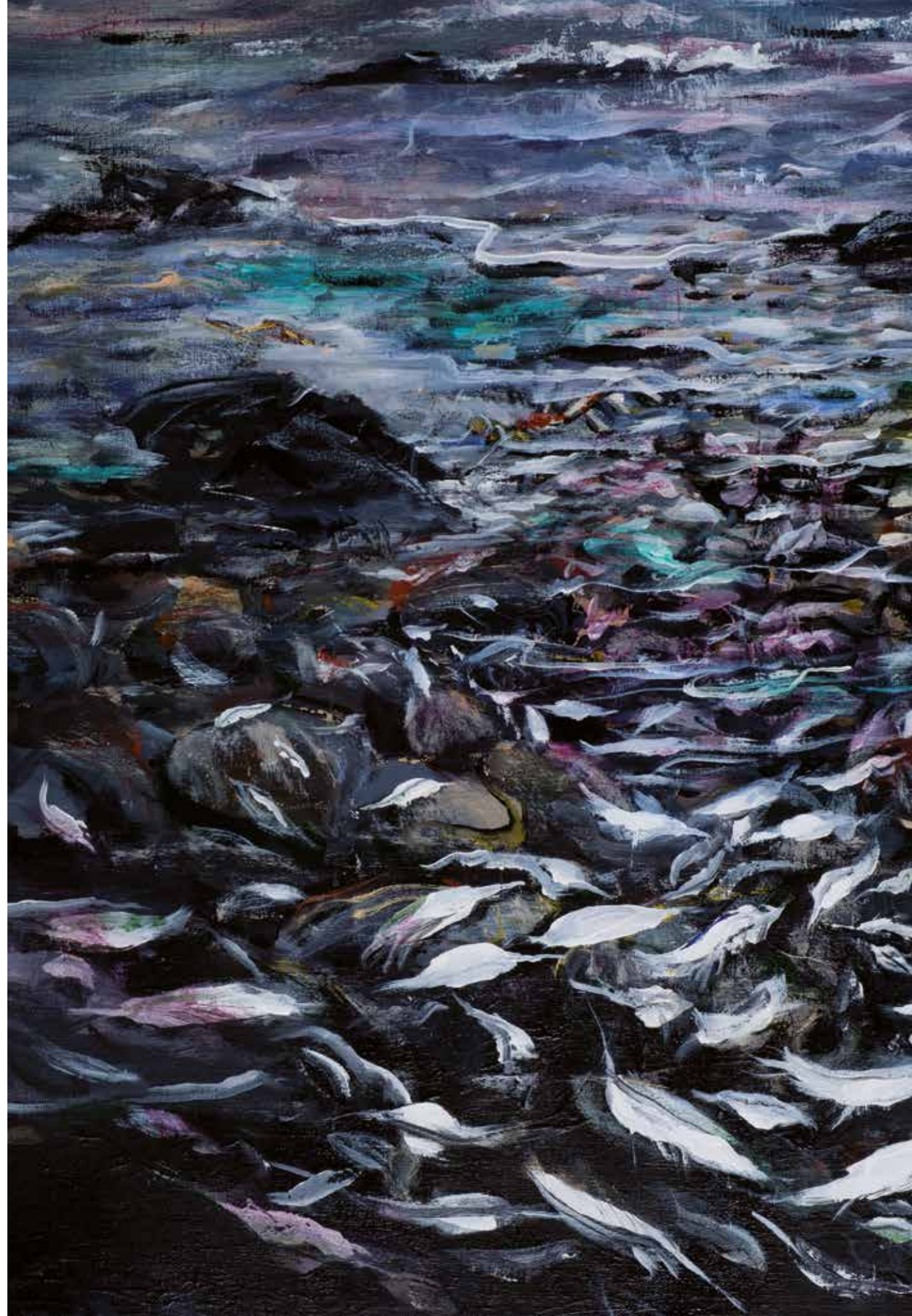
Verloren zwaarte maakt plaats voor de vredige opwaartse lichtheid van de diepte van de zee.

Misschien vindt ook Icarus dáár vredige rust?

Nina Groen
Vertaling: Wouter De Bruycker

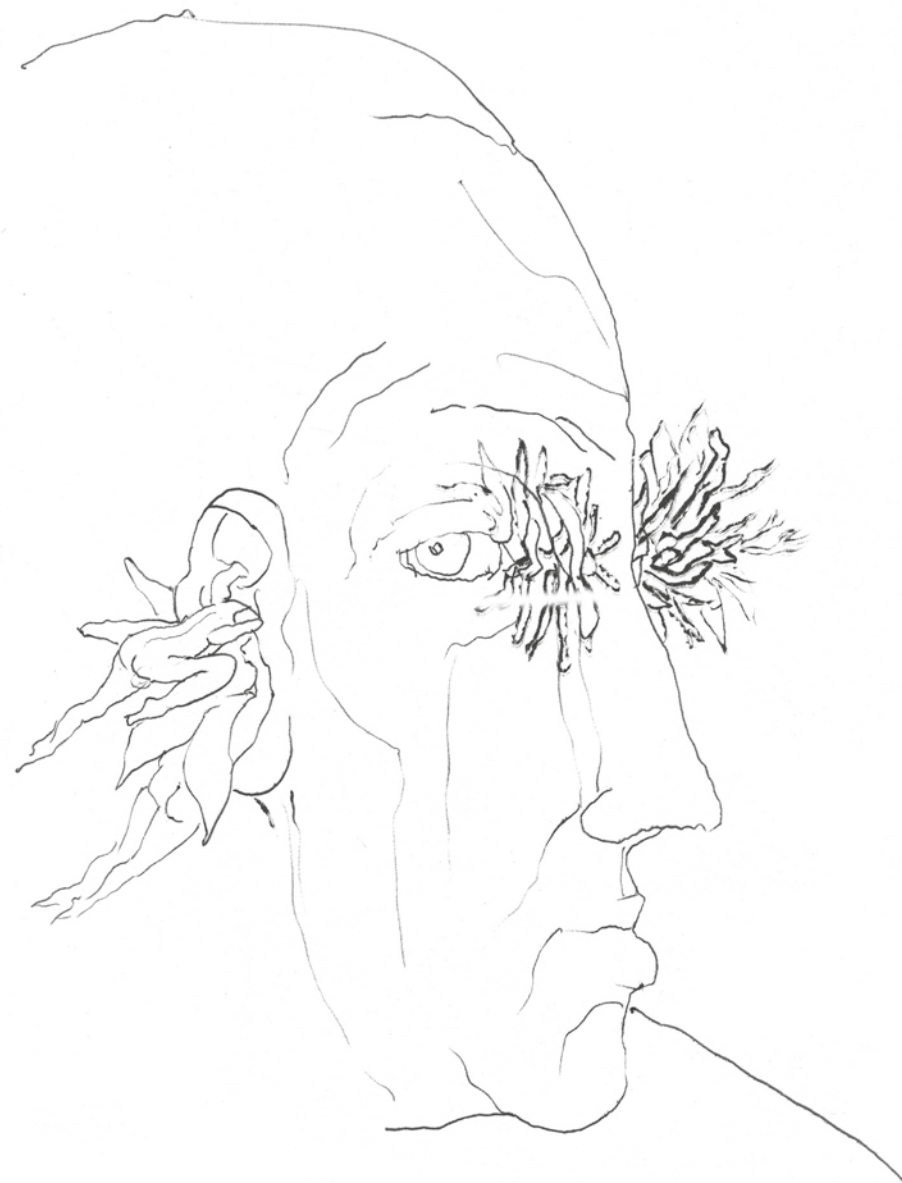

neel Kosterweg
sept. 2018
containville Fr.

neel Kosterweg
sept. 2018 containville, Fr.

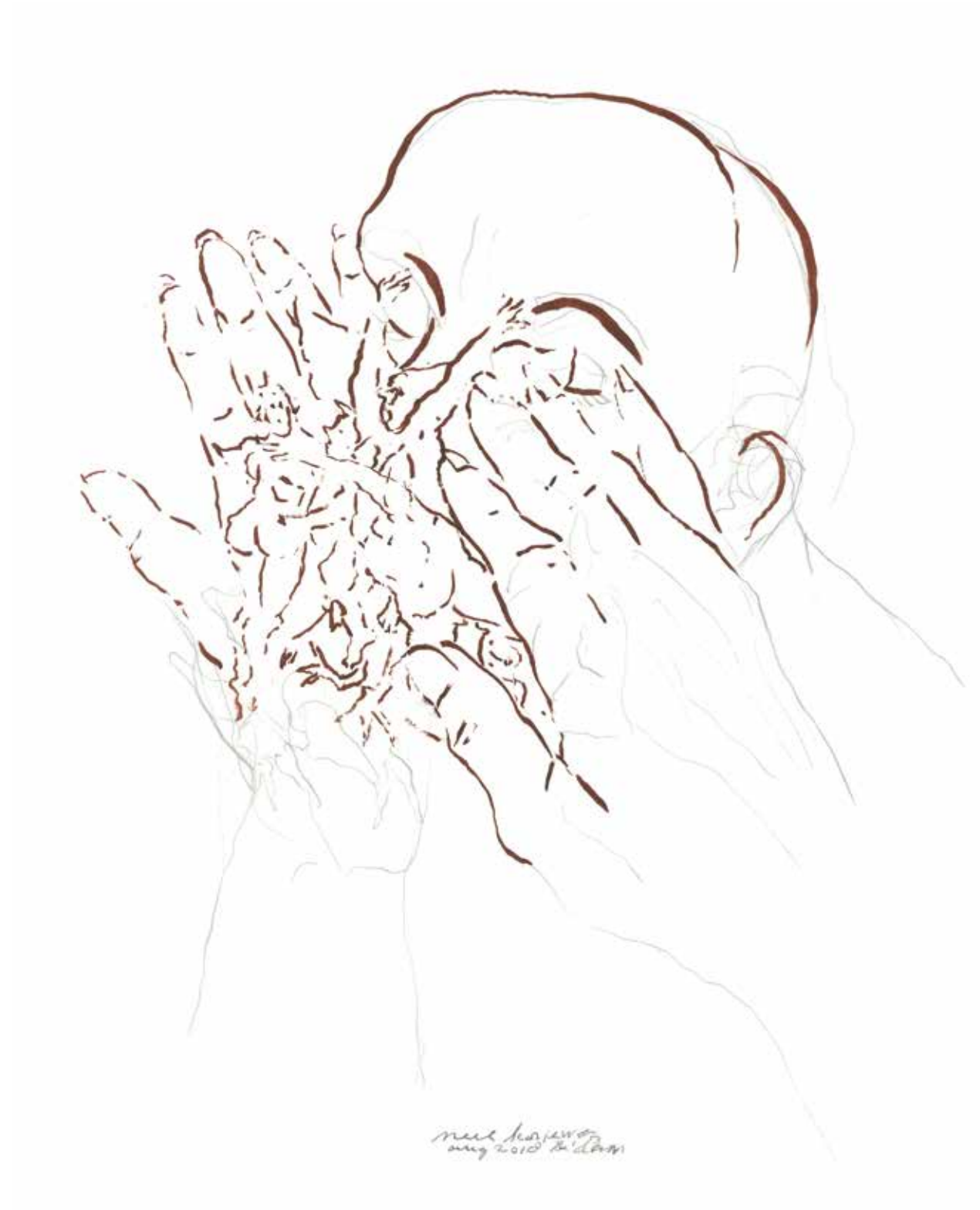

neel korthues
aug 2018
Amsterdam

neel korthues
aug 2018
Amsterdam

neel koster
aug 2018 Rotterdam

neel koster
aug 2018
Rotterdam

Colofon

Catalogus bij de tentoonstelling ‘Zwaar Licht’ van Neel Korteweg
in de Wouter De Bruycker Gallery te Antwerpen van 7 april t/m 26 mei 2019.

Met dank aan:

Nina Groen, conservator van het werk van Neel Korteweg, voor de coördinatie.
Marino Carasso, Nina Groen, Rob Schouten, Rina Spigt, Matthijs Van Boxsel,
Mirthe Van Doornik en Nico Zimmerman voor hun literaire beschouwingen,
en Hester Wolters voor de eind redactie hiervan.
Michaël Vandebril, Letterenhuis.

Redactie:

Nina Groen
Rina Spigt
Nico Zimmermann

Technische inrichting tentoonstelling
en vervaardiging lijsten: Maurice Teunissen

Fotografie: Tomas Uyttendaele

Omslag: detail uit Zonder Zwaarte, 2018

Druk en afwerking:

Gewadrupo, Arendonk – www.gewadrupo.be

De teksten zijn gezet in Struktura Regular.

De titels in Struktura Lighet en de hoofdtitel in Quodic Bold.

Vormgeving en lettertypes

Johnny Bekaert - [graphic things](http://graphicthings.com) – johnnybekaert.be

Oplage 250 exemplaren

Uitgegeven door Wouter De Bruycker Fine Arts & Gallery.

Made in Belgium

© Neel Korteweg pictoright 2019 – www.neelkorteweg.nl

